

KULTURMILJÖUTREDNING FRAMTAGEN AV TYRÉNS AB

MEDVERKANDE KONSULTER

Johanna Alton, historisk kulturgeograf
Jennifer Magnusson, bebyggelseantikvarie
Martin Lagergren, bebyggelseantikvarie
Per Olgarsson, byggnadsantikvarie

BESTÄLLARE

SSSB Stiftelsen Stockholms studentbostäder

FOTON & ILLUSTRATIONER

Alla foton och illustrationer som ej har angiven källa är
framtagna eller fotade av Tyréns AB

INNEHÅLL

INLEDNING	4
FÖRUTSÄTTNINGAR	5
HISTORIK	10
NULÄGE OCH KARAKTÄR	30
KULTURVÄRDEN	50
PLANFÖRSLAGET	54
KONSEKVENSBEDÖMNING	59
SAMLAD BEDÖMNING	69

INLEDNING

BAKGRUND, SYFTE OCH OMFATTNING

Kvarteret Rio i stadsdelen Ladugårdsgärdet avgränsas av Sandhamnsgatan i norr, Kampementsgatan i söder, Värtavägen i väster och intilliggande Kv. Smyrna och Origo i öster. Inom fastigheten Rio 7 finns idag studentbostadshuset "Fyrtalet" från 1966 ritad av den erkända arkitekten Léonie Geisendorf. Projektet syftar till att möjliggöra ett till studentbostadshus på samma fastighet med 94 studentbostäder. För ett genomförande av projektet krävs en ny detaljplan som medger komplettering med ett nytt bostadshus. Syftet med planändringen är också att skapa tydligare karaktär av stadsgata längs med Värtavägen samt öka möjligheterna till handelslokaler nära Gärdets tunnelbanestation.

Fastigheten ligger i anslutning till värdekärnan Gärdesstaden inom riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården* och är omgiven av bebyggelse med utpekade kulturhistoriska värden.

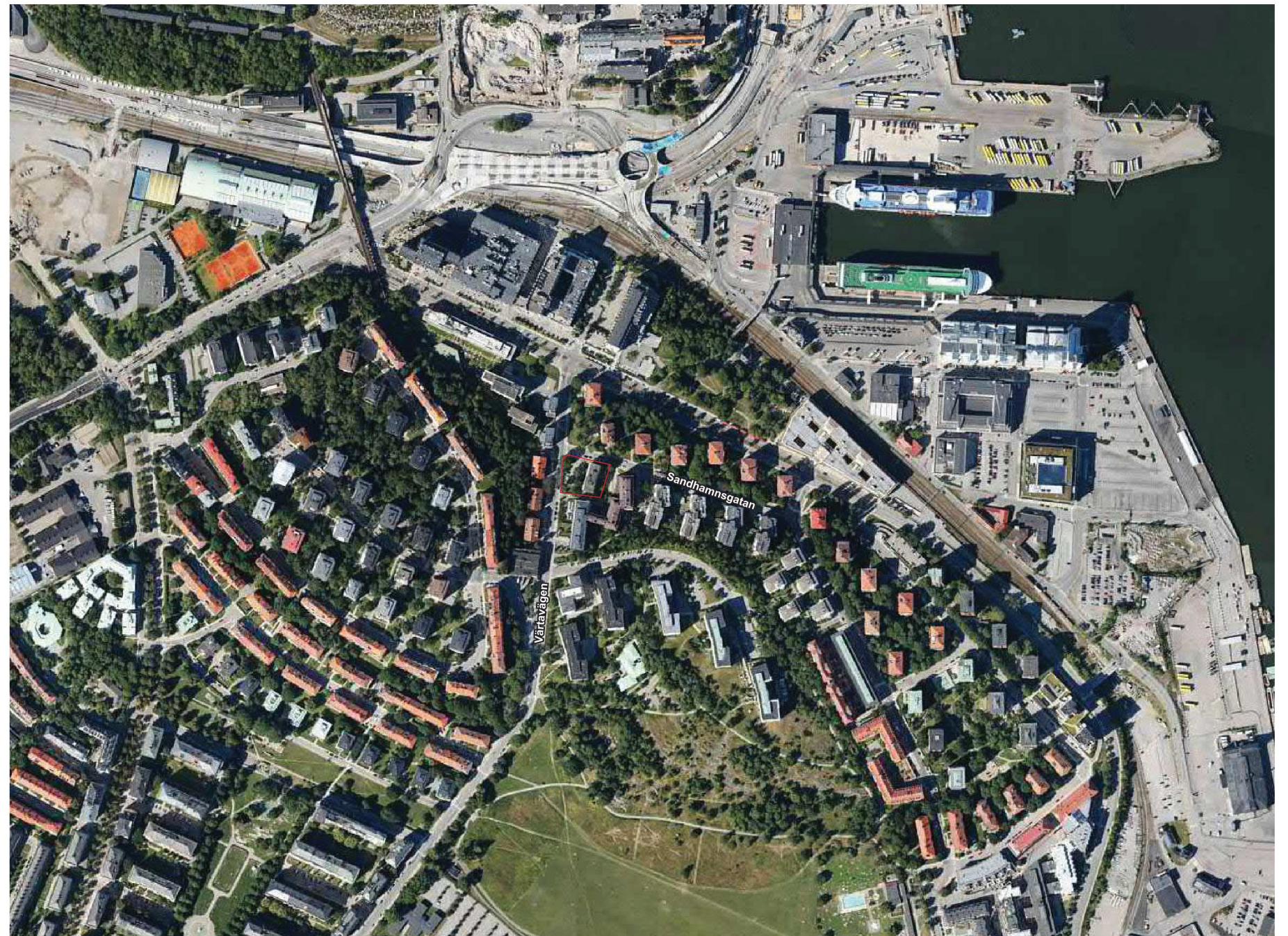
Tyréns AB har utifrån de förutsättningarna uppdraget att ta fram en kulturmiljöutredning med konsekvensbedömning, för att utreda fastighetens kulturvärden och vad planändringen innebär för dessa värden.

VAD ÄR EN KULTURMILJÖUTREDNING OCH KONSEKVENSBEDÖMNING

Föreliggande kulturmiljöutredning med konsekvensbedömning utgör kunskapsunderlag inför planeringsprocessen. I utredningen analyseras områdets kulturvärden.

En robust miljö kan tåla storskaliga förändringar, vilket innebär att värdebärande historiska karaktärsdrag förblir tydliga och avläsbara även efter en exploatering. I en mer känslig miljö riskerar viktiga värdebärande historiska karaktärsdrag att gå förlorade vid större förändringar eller införande av nya strukturer.

Kulturmiljöutredningen följs av en konsekvensbedömning. Det är en analys av hur kulturvärdena påverkas och vilka konsekvenserna blir för området vid en föreslagen förändring. Konsekvensbeskrivningen redovisar hur man avser att tillgodose intentionerna med Kungliga nationalstadsparken och riksintresset.

Läget för aktuell fastighet Rio 7, Värtavägen-Sandhamnsgatan på norra delen av Gärdet. Bearbetat ortofoto Sandell Sandberg.

FÖRUTSÄTTNINGAR

LAGSTIFTNING

PLAN OCH BYGGLAGEN

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används och utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller föreskrifter om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning ska enligt andra kapitlet ske med hänsyn till bland annat natur- och kulturvärden och främja "ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder".

Förutom de generella paragraferna kring varsamhet och underhåll som alltid gäller vid ändring av byggnad, fastställer lagen att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas.

PBL kap 2 § 6, (hänsyn):

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till:

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan [...]

PBL kap 8 § 13 (förvanskning):

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

PBL kap 8 § 14 (underhåll):

Ett byggnadsverk skall hållas i vårdat skick och underhållas så att de tekniska egenskaperna som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållets skall anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

PBL kap 8 § 17 (varsamhet):

Ändring av byggnad och flyttning av en byggnad skall utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

KULTURMILJÖLAGEN (SFS NR 1988:950)

I kulturmiljölagen regleras grundläggande bestämmelser till skydd för viktiga delar av kulturarvet. Lagen innehåller bland annat bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader (sk byggnadsminnen), fornlämningar, fornfynd, kyrkliga kulturminnen och vissa kulturföremål.

I dess första paragraf står att "Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvar för detta delas av alla." Kulturmiljölagen är den centrala lagen för kulturmiljövården. Här anges att länsstyrelsen har tillsyn över kulturminnesvården i länet och att Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet. I lagen räknas ett antal områden upp där kulturarvet har ett särskilt skydd.

Av kulturmiljöutredningen för nybyggnadsprojekten inom fastigheten Rio 7 kan konstateras att projektet inte påverkar några objekt eller miljöer som skyddas av denna lagstiftning.

GÄLLANDE PLANER

ÖVERSIKTSPLAN FÖR STOCKHOLMS STAD

I översiktsplanen beskrivs stadsdelen Gärdet enligt följande:

Gärdet är en grön stadsdel med uppskattade kvaliteter. Kvarteren är öppna och bebyggelsen frilagd enligt det funktionalistiska stadsplane-idealet men med storslagna platsbildningar och sammanhängande gaturum som utgör en direkt fortsättning på stenstadens gatunät. Längs med Valhallavägen återfinns institutioner som Stockholms stadion, Kungliga tekniska högskolan och Svea artilleriregemente. Gärdets sportfält och Tessinparken är två viktiga parker med olika karaktär och funktion.

För stadsdelen anges att möjligheter till stadsutveckling främst finns inom området för Norra Djurgårdsstaden. Vidare anges att vissa kompletteringsmöjligheter finns i stadsdelen.

STOCKHOLMS BYGGNADSORDNING

Stockholms byggnadsordning utgjorde ett komplement till Stockholms översiktsplan 1999. Byggnadsordningen är ett förhållningssätt till Stockholms karaktärsdrag, som en vägledning för den fortgående förnyelsen av stadens skiftande miljöer.

Syftet är att inspirera till tillägg som förstärker stadens karaktär. Byggnadsordningen ska utgöra ett underlag för tillämpningen i Stockholm av plan- och bygglagens regler om hänsyn till stads- och landskapsbild, natur- och kulturvärden, byggnaders egenart och helhetsverkan samt miljömässiga värden. Enligt den aktuella översiktsplanen (2018) är byggnadsordningen under revidering och är tänkt att bli ett kunskapsunderlag för avvägningar.

Gärdets bebyggelse ingår liksom Fredhäll och Lilla Essingen i "Stenstadens krans". Byggnadsordningen redogör för vilket förhållningssätt man bör ha vid planering inom dessa områden:

- **Bebyggelsegruppens tydlighet och särprägel bevaras**
De olika bebyggelseenklaverna bibehåller sin tydlighet i planmönster och gestalt i förhållande till höjdparter och vattenrum
- **Kompletteringar med nya hus är normalt inte möjliga inom området**
Bebyggelsenklaverna är planerade som stadsbildmässigt färdiga enheter vilket gör dem svåra att komplettera. Områdena kan ibland utvidgas på tidigare bebyggd eller anlagd mark i omgivningarna och behöver då inte inordnas i samma karaktär och stil. Det uttrycksfulla förhållandet mellan bebyggelse och landskap bibehålls.
- **Bebyggelsen i respektive enklav bibehåller sin sammanhållna helhet**
Husen kan ändras under förutsättning att deras proportioner, färg, fasader och tak bibehålls med en tidstypisk och sammanhållen prägel. Tidstypisk prägel på detaljer som fönster, entréer, balkonger och räcken bibehålls. Inglasning av balkonger i stadsbildsmässigt särskilt utsatta lägen undviks. Takkupor i flacka takfall och andra påbyggnader undviks där det kan innebära en förvasningsrisk av taklandskapet eller kulturuhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer.
- **Det öppna sambandet mellan bebyggelse och natur bevaras.**
Gatubildens naturprägel bevaras, ofta med grön förgårdsmark mot gatan. Nya, stora hårdgjorda ytor för parkering på naturmark undviks.

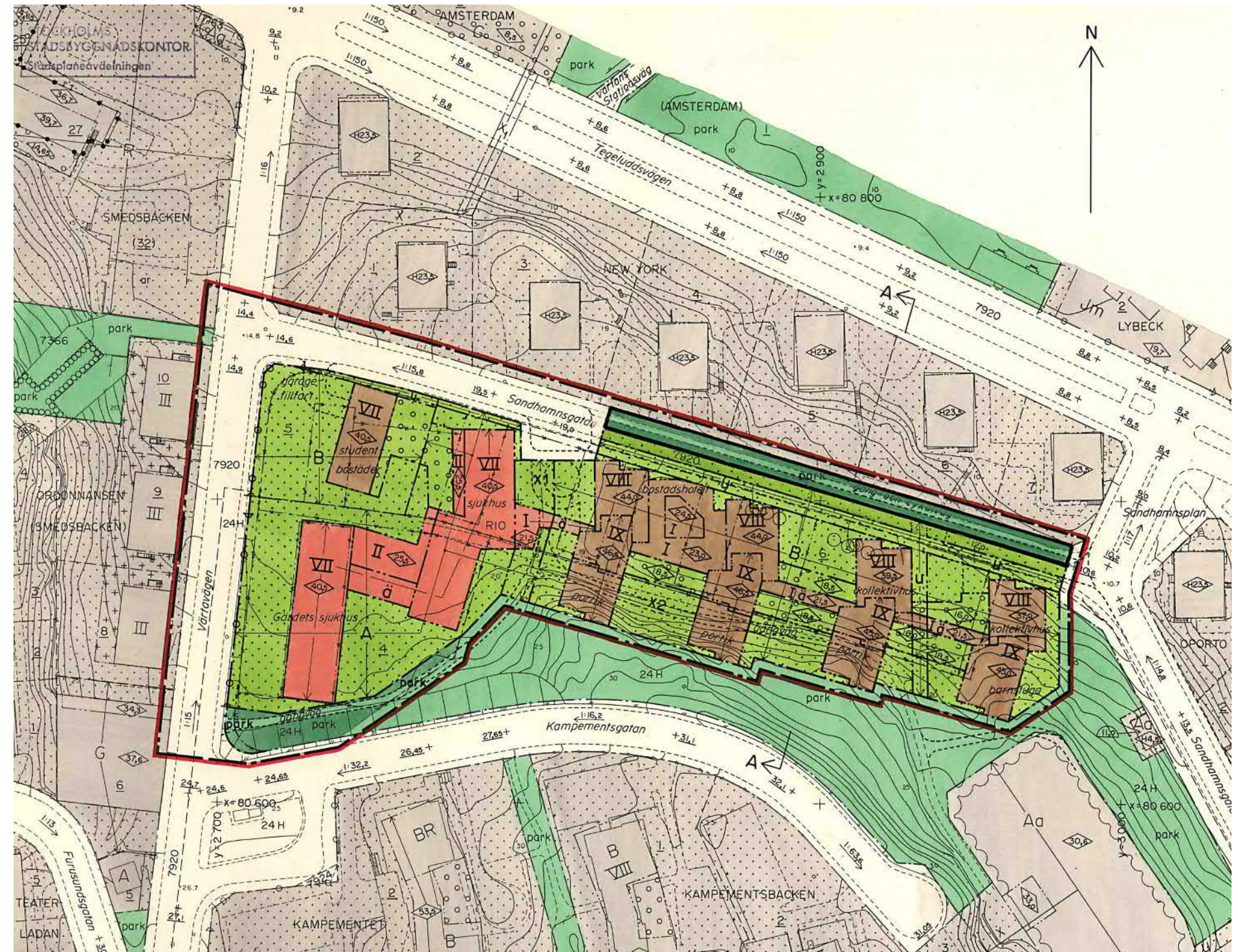
DETALJPLANER

Fastigheten Rio 7 omfattas av pl 7560 (laga kraft 1980) för Kv. Rio m.m. inom stadsdelen Ladugårdsgärdet. Planen är en ändring av 1960 och 1966 års planer och möjliggjorde tillbyggnad av Gärdets sjukhem från 1960-talet, uppförande av bostadshotell för pensionärer samt bostadsbebyggelse i form av kollektivhus längs med Sandhamnsgatans förlängning. Planen medgav även en inomhusförbindelse mellan samtliga byggnader för gemensamt bruk av lokaler.

Planen anger bostadsändamål för Rio 7 och mer specifikt studentbostadshus i sju våningsplan. Förgårdsmarken mot Värtavägen och mot söder är prickad mark (får ej bebyggas) och mot öster anges underbyggd/planterad mark för garage och gård.

Planen anger inget skydd av kulturvärden.

Stadsplanen för Kv. Rio m.m. från 1980. för Rio 7 anges användningsbeteckningen "studentbostäder". Plankarta: SBK

KULTURHISTORISK KLASSIFICERING

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt plan- och Bygglagen har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stockholms stadsmuseum är ett kunskapsunderlag utan att vara juridiskt bindande.

De tre klassificeringar som Stadsmuseet använder sig av är:

Blå - den högsta klassen som omfattar bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.

Grön - omfattar bebyggelse med ett högt kulturhistoriskt värde och betyder att bebyggelsen är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Gul - innebär att bebyggelsen på fastigheten har positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Aktuell fastighet var inte klassificerad när projektet startade men Stadsmuseet hade för avsikt att göra det inom kort. 2018-10-12 fattades beslut om blåklassning för Rio 7. Se motivering från Stadsmuseet nedan:

Motivering: Studentbostadshuset som Léonie Geisendorf ritade uppvisar ett arkitekturhistoriskt värde med ett modernistiskt formspråk som kopplar direkt till Le Corbusiers modernism, långt ifrån den svenska finlemmade funktionalismen. Huset är genomgående uppfört i armerad betong och placerat på pelare vilket ger ett växelspel mellan lätt och tungt. Den indragna entrévåningen i rött tegel med fönsterband i överkant som möter betongen är målade i en mörkblå kulör på samma sätt som i Sankt Görans gymnasium. Kontrasten mellan betongen och de genomgående obehandlade naturmaterialen ger en spänning och dynamik i fasaderna. Gatufasaden är uppbyggd som en skiva med indragna balkonger som skapar en djupverkan och ett spel mellan ljus och skugga. Formspråket är specifikt för Geisendorf som skolades hos Le Corbusier och är unikt för sin tid både lokalt och ur ett nationellt perspektiv. Marken under byggnaden är kuperad och är lämnad med en enkel gräsyta med en svängd gångväg från Värtavägen på ett sätt inte helt olik Unité d'habitation i Marseille av Le Corbusier.

Léonie Geisendorf hade ett unikt formspråk och var en stark karaktär inom arkitekturen under sin livstid. Hon ritade endast ett par byggnader som realiserades vilket ger byggnaden ett stort personhistoriskt värde eftersom hennes byggnader är så sällsynta.

Byggnaden har genomgått en del större renoveringar av ytskikten men bevarar sin karaktär i allt väsentligt som struktur, formspråk och idé.

Kulturhistorisk klassificeringskarta som visar övre delen av Värtavägen med omgivande bebyggelse. Aktuell fastighet är blåklassad. Övriga fastigheter i kvarteret Rio är inte klassificerade. Närliggande kvarter New York och Ordonnansen är gulklassade.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN

Stadsdelen Gärdet ligger inom riksintresset för kulturmiljövården *Stockholm innerstad med Djurgården* enligt 3 kap 6 § Miljöbalken. Planområdet är beläget i närheten av Kungliga nationalstadsparken som är av riksintresse för sitt nationella kulturarv, sin ekologi och sina rekreativsvärden (MB 4 kap7§).

Kulturmiljön är samhällets gemensamma resurs som ska förvaltas och utvecklas på ett långsiktigt hållbart sätt. Områden av riksintresse för kulturmiljövården är sammanhängande miljöer av särskilt stor betydelse ur ett nationellt perspektiv. Det är en miljö eller ett landskap som särskilt väl återspeglar viktiga historiska skeenden och samhällsprocesser på ett sätt som gör att kulturmiljön utgör en av platsens stora tillgångar. I dessa områden väger de kulturhistoriska värdena därför särskilt tungt vid beslut om ändrad användning av mark, vatten och den fysiska miljön i övrigt.

Kulturmiljövårdens riksintressen ska sammantaget ge en bred bild av samhällets historia, så som den återspeglas i landskapet, med regionala variationer och särdrag. De representerar såväl det unika och säregna som det karaktäristiska och mer vardagliga i både städer och på landsbygden. Att tillvarata kulturmiljövårdens riksintressen handlar dels om att förhindra att värdena skadas, dels om att områdets kulturhistoriska värden och potential ska vara fortsatt tongivande vid förändringar. Geografiska avgränsningar visar var värden för riksintresset återfinns men bör inte uppfattas som en gräns som visar var förändringar kan eller inte kan genomföras.

Mark- och vattenområden som har betydelse på grund av deras natur- eller kulturmiljövården eller med hänsyn till friluftslivet, ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse och ska bl.a. tillse att kommunerna beaktar riksintressena i den fysiska planeringen i samband med detaljplaner och översiktsplaner.

RIKSINTRESSET STOCKHOLMS INNERSTAD MED DJURGÅRDEN

Riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården motiveras som följer:

Storstadsmiljö, präglad av funktionen som landets politiska och administrativa centrum sedan medeltiden och de mycket speciella topografiska och kommunikationsmässiga förutsättningarna för handel, samfärdsel och försvar. Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilda tydliga uttryck med alla epoker från medeltid till nu-tid väl representerade. Residens-, domkyrko- och universitetsstad samt viktig sjöfarts- och industristad.

Riksantikvarieämbetet har preciserat uttrycken genom längre beskrivningar där olika miljöer och företeelser som berättar som betydelsefulla aspekter av stadens historia räknas upp. Samlade

Stadsmuseets klassificeringskarta, med värdekärnan Gärdesstaden (blå linje). Den runda markeringen visar läget för Rio 7, strax utanför värdekärnan.

miljöer av särskilda betydelse utgör så kallade Värdekärnor i riksintresset. Värdekärnorna är betydelsefulla för att stadens årsringar ska vara fortsatt avläsbara i stadsbebyggelsen. Gärdesstaden är en av riksintressets värdekärnor.

1900-talets stadsbyggande

1900-talets stadsbyggande och bebyggelseutveckling. Lärkstaden, Diplomastaden, Birkastan, Röda Bergen, Kungsgatan och andra miljöer som återspeglar stadsplanering och bebyggelseutvecklingen under århundradets inledande årtionden. Terränganpassade planer, storgårdskvarter, men även fullföljandet av den äldre rutnätsstaden. Parkanläggningar och grönska, innerstadens koloniträdgårdar. Uttryck för det moderna välfärdssamhället och dess stadsbyggande, så som Gärdet, Slussen och Hötorgscity. Smalhusområdet

Gärdesstaden

Gärdesstaden har pekats ut som värdekärna inom riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården. I Översiktsplanens riksintressebilaga beskrivs värdekärnan enligt följande:

Gärdesstaden byggdes 1932–37 på ömse sidor om Tessinparken. Det är en av Sveriges mest kända och helgjutna miljöer från funktionalismens genombrottstid. Bebyggelsemiljön kombinerar monumentala

drag med 1930-talets öppna och storskaliga former. Området har stora arkitekturhistoriska, stadsbyggnadshistoriska och samhällshistoriska kulturvärden. Det skyddas genom bestämmelser om nationalstadspark i miljöbalken och omfattas av den fördjupade översiktsplanen för Kungliga nationalstadsparken.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Det medvetna och tydliga förhållandet mellan bebyggelse och naturlandskap där byggnaderna ofta är dramatiskt inplacerade i terrängen.
- Det sammankopplade gatunätet som gör det lätt att röra sig genom stadsdelarna. Stadsdelarnas gröna och luftiga karaktär med sparad naturmark och förgårdsmark.
- Det omsorgsfulla utförandet av de enskilda husens byggnadsdetaljer så som fönster, entrépartier och balkongräcken.

NATIONALSTADSPARKEN

Fastigheten Rio 7 ligger strax utanför gränsen för den Kungliga Nationalstadsparken. Gårdets bebyggelse utgör ett delområde i Vård- och utvecklingsplanen till nationalstadsparken, Gärdesstaden. Delområdet beskrivs som ett av de tidigaste och mest genomarbetade exemplen på funktionalismens stadsplanering i Sverige. Gärdesstadens grönytor utgör en viktig del av den ekologiska spridningsfunktionen i Nationalstadsparken.

Bebyggelsen i Gärdesstaden består av 1930-talets funktionalistiska arkitektur, med dess enhetliga, ljust putsade fasader. Området präglas av ett helhetsperspektiv när det gäller gestaltning från omgivande parklandskap till enskilda byggnadsdetaljer. Gärdeshöjden bildar en front och en siluett som har betydelse för Stockholms stadssiluett och upplevelsen av Gärdesstaden, på håll.

De värden som kan komma att beröras av projektet är Gärdesstadens omsorgsfullt gestaltade helhet – från parkmiljöer och naturmark till byggnadsdetaljer.

Målbilder för Nationalstadsparken är att:

"Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilt tydliga uttryck med alla epoker från medeltiden till nutid väl representerade."

"Uttryck för det moderna välfärdssamhället och dess stadsbyggande, så som Gärdet, Slussen och Hötorgscity. Smalhusområdet Abessinien i Hjorthagen."

"Andra Stockholmska särdrag som anpassningen till naturen.... De tydligt avläsbara "årsringarna" i stadsväxten.

Målbilder för delområdet Gärdesstaden är att:

"Gärdesstaden ska vidareutvecklas som bebyggt område. Med bevarad och värdad karaktär ska det eftersträvas att Gärdesstaden består som ett av landets främsta exempel på funktionalismens bostadsbebyggelse och stadsplanering."

Gärdesstaden ska " ...avspegla omsorgen om såväl helhet som detaljer – från parker, träd och gator till byggnader, byggnadsdetaljer och gestaltade inslag i utemiljön som plaskdammar och gångar. Även mindre tillägg eller ändringar i markanvändning eller nyttjande bör göras utifrån hänsyn till områdets kvaliteter." Vidare står att "Gärdesstaden ska vara en väl fungerande ekologisk spridningszon, som utmärks av bibehållen naturmark, vegetation och landskapsstruktur. Det ska finnas gott om äldre ädellövträd och grova tallar, därtill ska återväxten av ädellövträd vara god. Ytterligare grusade ytor bör undvikas.

Naturmark, vegetation och landskapsstruktur som har en särskild betydelse för den ekologiska spridningsfunktionen ska bevaras. Möjligheten att genom skötsel och återplantering förstärka spridningsfunktionen bör tas tillvara. Det är särskilt viktigt att det finns tillräckligt många äldre ädellövträd och grova tallar."

MILJÖBALKEN (1998:808)

År 1995 utsågs Kungliga nationalstadsparken till nationalstadspark, med motivet att den är av stor betydelse för det nationella kulturarvet, stadens ekologi och människors rekreation. Området skyddas enligt lag (miljöbalken 4 kap. 7 §). Inom Nationalstadsparken får ny bebyggelse och nya anläggningar komma till stånd och andra åtgärder vidtas endast om det kan ske utan intrång i parklandskap eller naturmiljö och utan att det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas. En åtgärd som innebär ett tillfälligt intrång eller en tillfällig skada i en nationalstadspark får vidtas, om:

1. åtgärden höjer parkens natur- och kulturvärden eller tillgodoser ett annat angeläget allmänt intresse, och
2. parken återställs så att det inte kvarstår mer än ett obetydligt intrång eller en obetydlig skada.

Länsstyrelsen samordnar värden och arbetet med att utveckla parkens värden av Nationalstadsparken. Navet i detta arbete är Nationalstadsparksrådet, med landshövdingen som ordförande och 15 olika aktörer i parken.

Informationen är hämtad från länsstyrelsen i Stockholms hemsida

HISTORIK

EXERCISPLATSEN LADUGÅRDSGÄRDET

Sedan 1600-talet användes Ladugårdsgärdet som övningsfält för militära ändamål. 1905 flyttade övningsfältet istället ut till Järvafältet. Det öppna fältet började därefter användas allt mer för sport- och kulturevenemang men även för politiska engagemang och demonstrationer. Ladugårdsgärdet blev också en plats för experiment, här ägde bl.a. några av de första provflygningarna och ballonguppstigningar rum.

1925 förvärvades marken av Staden från Statsverket som fram tills dess hade förfogat över marken runt om de före detta övningsfältet vid Ladugårdsgärdet. Förutsättningen för försäljningen var att marken skulle vara bebyggd, vilket var en av anledningarna till det höga exploateringsstalet på den nya stadsdelen Gärdet. Själva övningsfältet uppläts från och med 1947 till staden på villkor att området skulle vara tillgängligt för allmänheten. Arbetena med att iordningställa området för stadsbefolkningens rekreation påbörjades omedelbart.

Luftskeppet Bodensees ankomst till Ladugårdsgärde 1919, första flygposten till Stockholm. Källa: Stadsmuseet.

Folksamling på Gärdet, för Göta Livgardes avskedsparad inför avvecklingen av regementet, 1939. Källa: Stadsmuseet.

Exercisövning på Gärdet under Karl XIV Johans regering. På bilden går Göta Livgarde till attack, nedanför Borgen. Målning av Anders Lundquist, troligtvis utförd på 1830-talet. Källa: Wikipedia.

GÄRDESSTADEN VÄXER FRAM

År 1931 fastställdes den allra första stadsplanen för Ladugårdsgärdet efter ombearbetningar av Arvid Stilles bidrag till stadsplanetävlingen åren 1928-29. Planen väckte stor internationell uppmärksamhet i sin samtid och Gärdet kom att bli en representativ stadsdel för funktionalismen i Sverige. Stadsplanen var dock inte ett renodlat exempel på den internationella stadsbyggnadstrenden om hus i park. Vid Valhallavägen i söder där de första spadtaget togs 1932, var kvartersformerna anpassade till stenstaden. Här var det fråga om 1920-talets storgårdskvarter. Huvuddelen av byggnaderna låg också orienterade med långsidor längs gator, ofta utan förgårdsmark. Även ifråga om byggnadernas form och volym var de tidigast utbyggda delarna i söder runt Tessinparken ännu inte renodlat funktionalistiska. Lamellhusen var storskaliga med tjocka huskroppar. Grönskan i södra delen, som tidigare varit ett relativt kalt militärt övningsfält fick planteras.

För den norra delen av Gärdet vid Gärdeshöjden gjordes förändringar av stadsplanen mellan åren 1936-37. Detta med anledning av de nya rön som uppkom om den nya tidens stadsbyggande. Nu hade man redan börjat bygga smalhusstadsdelar i innerstadens utkanter och i närförort.

Den norra delen skulle helt sakna den klassicerande, mer strikta prägnen som uppfördes i den första utbyggnadsetappen i södra delarna. Stadsplanen i norra delen anpassades till höjdens kuperade terräng med mjukt svängda gator. Här fanns uppvuxen vegetation och berg i dagen som kunde bevaras mellan byggnaderna. Lamellhusen var orienterade längs gatorna med förgårdsmark i väster och söder. I de fall byggnaderna orienterades mot gata i norr förekom inte förgårdsmark.

Punkthuset introducerades nu och ersatte i mångt och mycket de lamellhus som först planerats. Punkthusen, som skulle känneteckna stora delar av Gärdeshöjden, kunde ställas friare i terrängen och med större avstånd från gatan. Denna ändring från de tjocka lamellhusen till punkthus kom även att genomföras även på 1940-talet att genomföras i kvarteren New York och Oporto norr om Sandhamnsgatan. Tre kortare lamellhus enligt den ursprungliga planen kom dock att utföras i kv Ordonnansen längs Värtavägen.

Flygbild över Gärdesstadens övre del mot nordost, 1938. De högre punkthusen är belägna på höjden med omgivande lägre lamellhus och mindre punkthus. I fonden syns Värtahamnen. Värtavägen går på högra sidan om bebyggelsen. Området norr om Värtavägen, med bl.a. kvarteret New York och Rio har ännu inte börjat byggas ut. Källa: Stockholmskällan.

Den nya stadsdelen Gärdet byggdes ut med hjälp av ett sextiotal delaktiga arkitekter och byggmästare. Huvuddelen av husen byggdes av privata ägare men även åt bostadsrättsföreningar. Trots det blev gestaltningen förhållandevis sammanhållen till sin karaktär. Anledningen var den hårt styrande stadsplanen och de genomgående funktionalistiska stildragen och stramheten som följde med den typen av arkitektur. Bland verksamma arkitekter bör särskilt Sture Fröléns nämnas, som har ritat ett femtiotal av områdets bostadshus. Andra arkitekter som ritat flera byggnader är N W Larsson, Albin Stark, M Bocander och A Cronvall, Ernst Grönwall, Archibald Frid, Cyrillus Johansson. Sven Wallander och Axel Garpe ritade även flera hus för HSB.

Flera av bostadshusens botten- eller souterrängvåningar försågs med lokaler för områdets service som t.ex. små dagligvarubutiker, spiceributiker konditori, blomsterhandel, tobaksaffärer. även daghem, banker, biograf, kontor och mindre verkstäder skulle finnas här. Idag har många av dessa lokaler omvandlats till privata kontor eller specialbutiker.

FUNKTIONALISTISK STADSPLANERING

Funktionalismens genomslag omkring 1930 skulle bli nydanande, både när det kom till planering och utformning av nya bostadsområden. Många bostadskvarter i storstäderna var vid den här tiden mycket tätt byggda och lägenheterna var både mörka, trånga och opraktiska. Istället för att bygga i kvarter med gator som omgav husen på var sida, förespråkades nu ett mer öppet byggnadssätt med friliggande lamellhus med parallell placering. Ljuset var av stor vikt och skulle nå till samtliga av husens lägenheter.

Ljus och luft skulle bli två essentiella egenskaper vid planeringen av nya bostadsområden. "Hus i park" blev ett populärt begrepp som innebar att punkthus eller lamellhus placerades fritt i terrängen med en omgivande grönyta (se faktaruta). Husen placerades efter väderstreck i möjligaste mån och grupperades inbördes, istället för att förhålla sig till gatan eller kvartersstrukturen. Att husen nu byggdes både smalare och högre var också ett led i tidens strävan att generera mycket dagsljus och luftighet och samtidigt få in så många lägenheter som möjligt i varje volym. Till skillnad från de traditionella stadskvarteren, samverkade nu byggnaderna med park- och andra grönområden. Byggnaderna skulle vara underordnade eller verka enligt samma premisser som naturen.

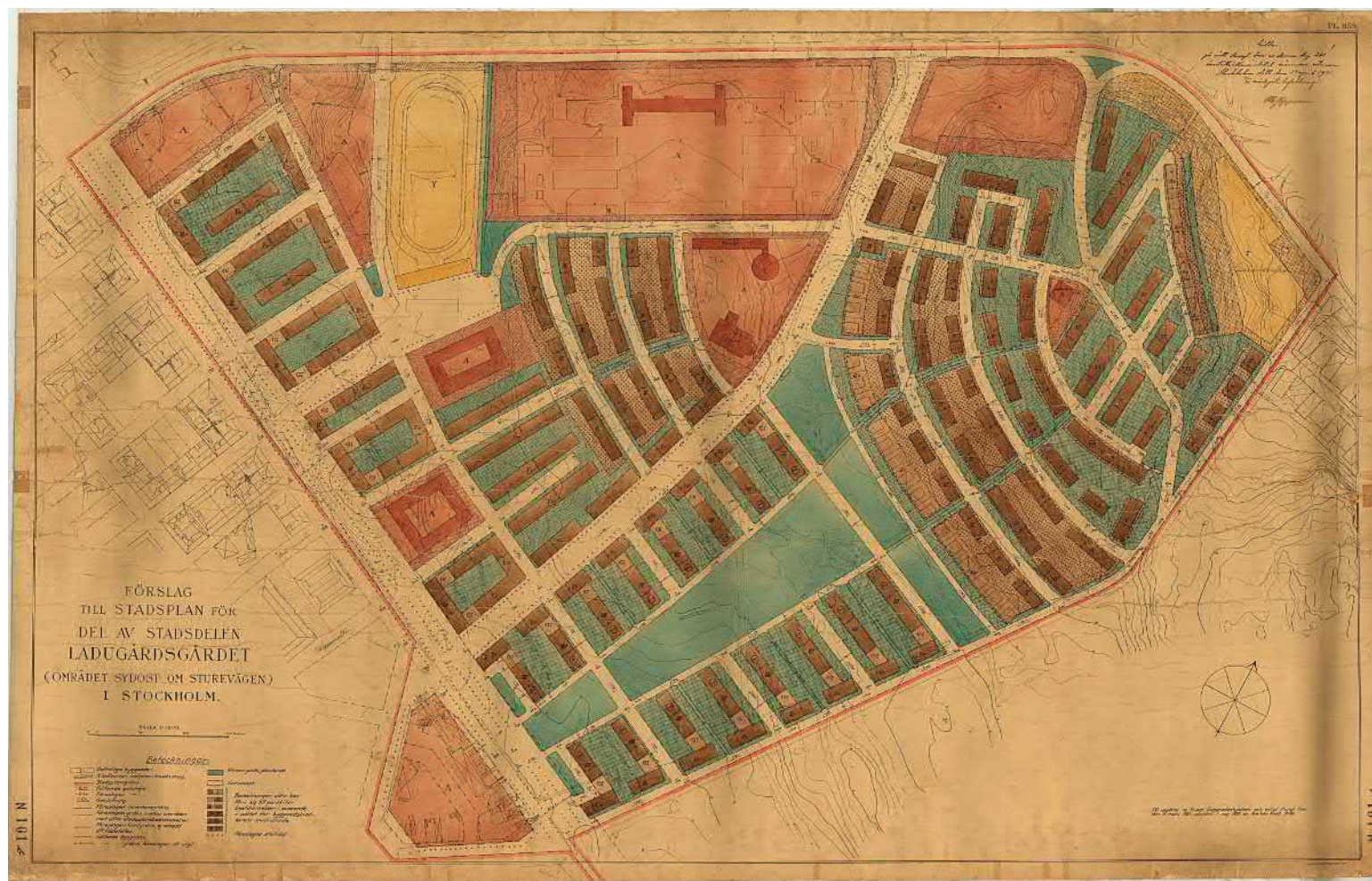
Grönområden och parkytor var följaktligen en viktig del även i Gärdesstaden. Tessinparken, utformad av stadsplanens arkitekt Arvid Stille, skulle bli en starkt karaktärsbärande del i Gärdesområdet. Den kilformade parken anlades med stora gräsytor, dammar, planteringar och alléer och omgärdades av de höga lamellhusens gavelfronter med planterade förgårdar.

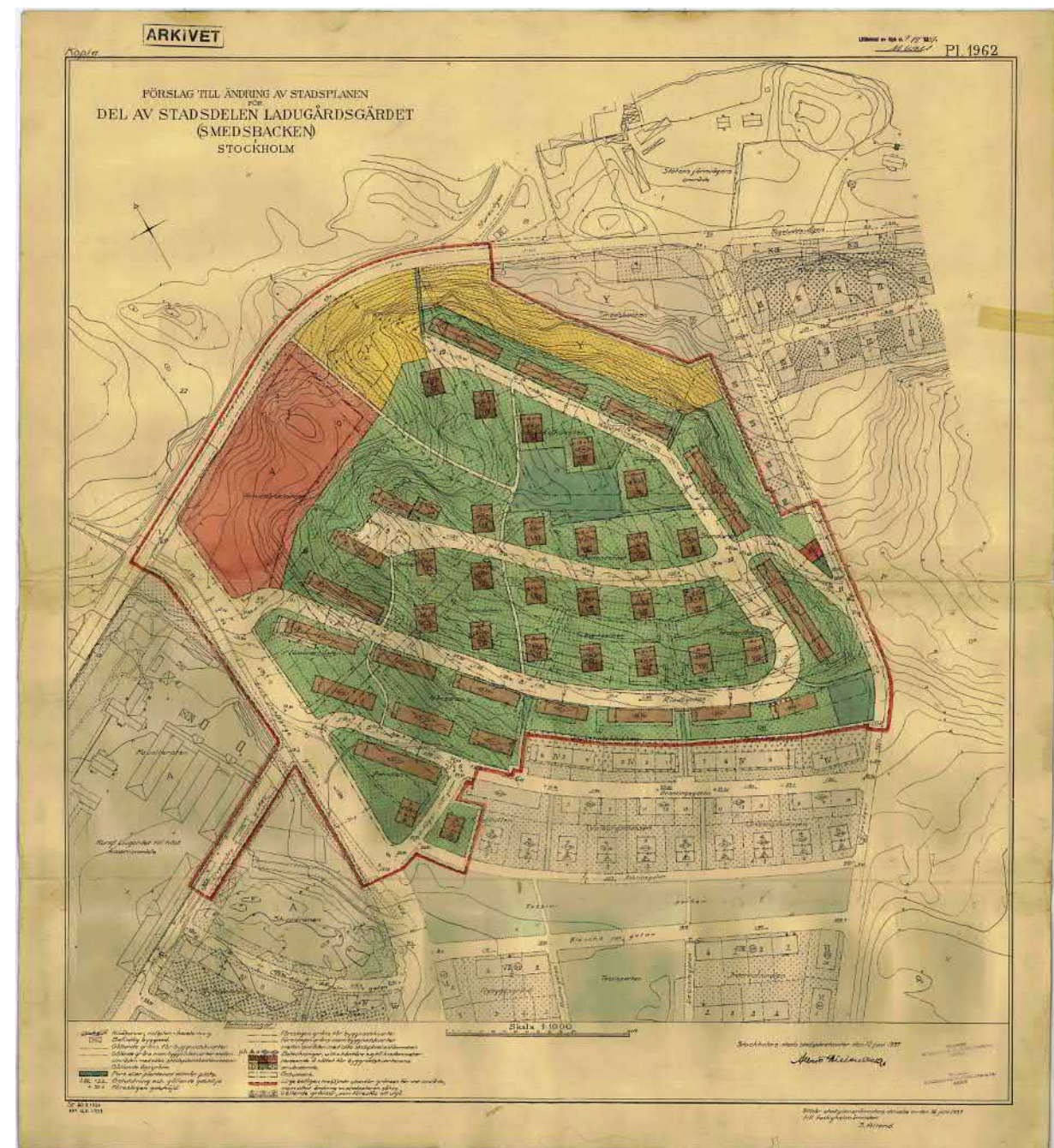
Trådbuss på Sandhamnsgatan, öster om Värtavägen, 1964. I bakgrunden syns punkthusen i kvarteret New York. Stockholmskällan.

Tessinparkens lamellhus har en mer klassicerande, strikt arkitektur i jämförelse med den senare utbyggnadstappen, 1936. Stockholmskällan.

Stadsplan 859 från 1931 är en omarbetad version av Arvid Stilles tävlingsvinnande förslag från 1929. Planen för Gärdeshöjden kom senare att omarbetas. Källa Stockholms stad.

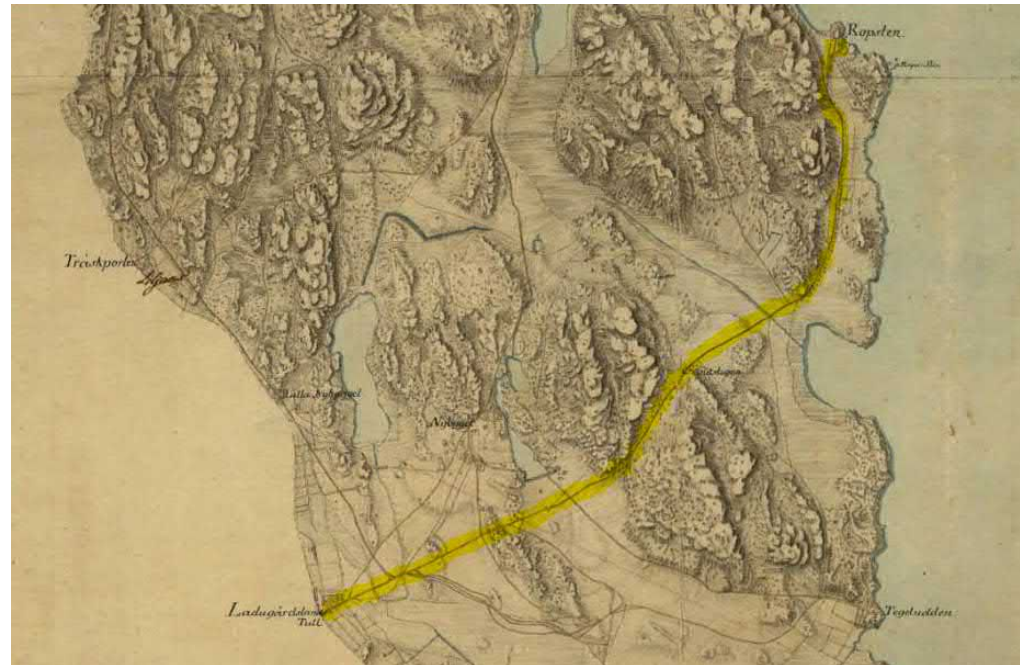
Utsnitt ur stadsplan 1967 från 1937 visar omtaget för Gärdeshöjden där punkthusen nu introducerats på allvar. Källa Stockholms stad.

VÄRTAVÄGEN

Värtavägen är en av Gärdets huvudgator och löper hela vägen från Karlaplan i söder till Tegeluddsvägen i norr. Historiskt sett utgjorde Värtavägen den landsväg som gick mellan Ropsten och stadstullen vid Ladugårdslandet. I slutet av 1800-talet, då Värtahamnen och gasverket anlades, ökade Värtavägens betydelse. Gatans befintliga utformning tillkom vid 1930-talets mitt då stadsdelen Gärdet byggdes ut. Värtavägen kom att rama in Gärdesstadens bebyggelse i öster. Östra sidan om Värtavägen skulle byggas ut först från 1960-talet och framåt vilket bidrog till dess brokiga karaktär.

KV. KAMPEMENTET OCH KAMPEMENTSBACKEN

Bebyggelsen i krönläget i kvarteren Kampementet och Kampementsbacken uppfördes i början av 1960-talet. En stadsplanetävling år 1957 där den finländske stjärnarkitekten Alvar Aalto deltog resulterade i en stadsplan som fastställdes 1960. Aaltos idé om kopplade punkthus, ett resultat av den inflytelserika utställningen Interbau i Berlin 1955, kom att användas och planen lånar många drag från Aaltos tävlingsförslag. Vid tiden för stadsplanetävlingen och utbyggnaden av kvarteren var svensk stadsplanering och arkitektur kraftigt influerad av den internationella modernismen. Idén om hus i park eller stad i park hade lanserats av bl. a. Le Corbusier flera årtionden tidigare men realiserades nu på alltfler håll och på ett mer konsekvent sätt än vad det gjorde i exempelvis Gärdets 1930-talsplaner. Bebyggelsen i Kampementet och Kampementsbacken, uppförd 1961-63 efter ritningar av Lars Bryde, är tydligt influerad av dessa tankegångar. Här märks ett totalt avståndstagande från den traditionella staden. Byggnaderna är så långt möjligt omgivna av obrutna parkytor.

Utsnitt ur karta från 1794. Den gula markeringen visar Värtavägens ursprungliga sträckning från Ladugårdslandstullen till Ropsten.

Kärlkåkning vid Värtavägen, 1940-tal. I bakgrunden syns bostadshus på Rindögatan. Stockholmskällan.

Värtavägen norrut mot Tegeluddsvägen, fotograferat 1995. I fonden syns värta-
verkets skorstenar. På vänster sida kvar-
teret Ordonnansen med garagekomplex-
et. På höger sida syns del av kvarteret
Rio med indragen placering från gatan.
Digitala Stadsmuseet.

TEGELUDDSVÄGEN

Mellan 1930- och 40-talets bostadsbebyggelse och Värtabanan utvecklades under 1960-talet och framåt storskalig verksamhetsbebyggelse, främst kontor. Byggnaderna uppfördes i varierande volymer och planformer och med olika formspråk. Parkeringsytor och anordnade planteringar vid byggnader och längs Tegeluddsvägen kompletterade bebyggelsen.

KOMPLETTERINGSBEBYGGELSE UNDER 1990-2000-TALET

Under senare årtionden har kompletteringsbebyggelse tillkommit inom Gärdets olika bebyggelsegrupper och i dess utkanter. Syftet har främst varit att tillskapa bostäder. Projekten har omfattat större sammanhängande områden som Starrbäcksringen men också enstaka kompletteringar. Nya bostadshus är ofta punkthus som i varierande grad influerats av befintlig intilliggande bebyggelse.

Flera av dessa projekt hittas längs med Värtavägen. Wallenstams förtätningsprojekt i kvarteret New York, norr om Sandhamnsgatan är under uppförande. I anslutning till den norra ingången till Gärdets tunnelbanestation byggdes runt 2010 två sjuvånings punkthus. Byggnaderna har placerats direkt invid trottoaren. Byggnaderna har en form och färgsättning som inte knyter an till 1940-talets punkthus på andra sidan Värtavägen. Inom Kampementet 4 uppfördes ett vinkelställt sjuvåningshus som äldreboende i början av 2000-talet.

Inom Ordonnansen 5-6 vid Värtavägen-Furusundsgatan ska två nya bostadshus på 4-12 våningar uppföras med verksamhetslokaler i bottenvåningarna. Byggnaderna ersätter den befintliga garagebyggnaden från 1930-talet.

GÄRDETS TUNNELBANESTATION

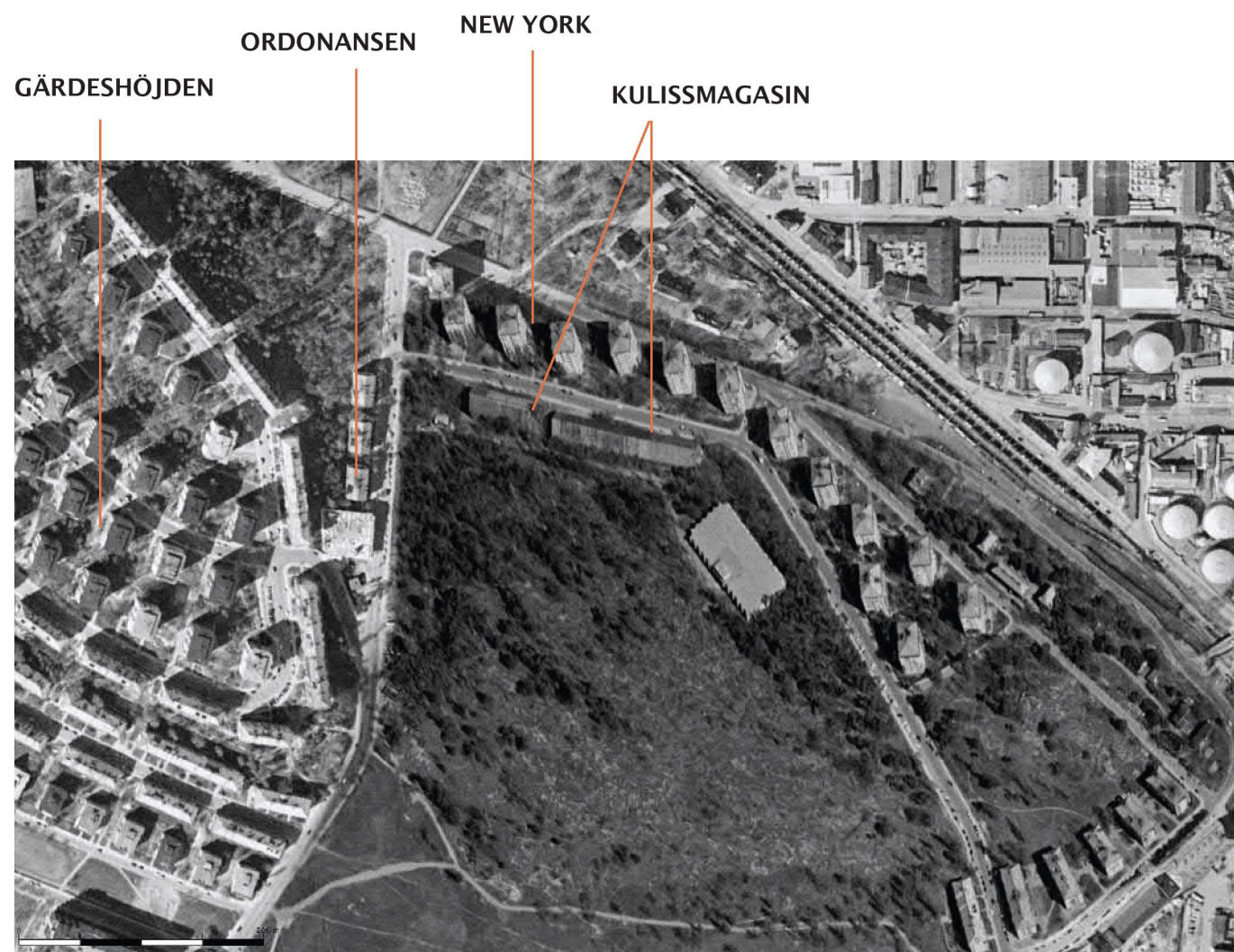
1941 togs beslutet för utbyggnaden av ett fullskaligt tunnelbanesystem i Stockholm, ett beslut som hade en avgörande roll för framväxten av de nya stadsdelarna som nu kunde placeras långt utanför centrum i stadens mer lantliga eller naturpräglade omgivningar. 1944 togs det första spadtaget och sex år senare, 1950, invigdes tunnelbanan på sträckan Slussen-Hökarängen. 1952 rullade tågen mellan nuvarande Hötorget och den nya ABC-staden Vällingby. Kollektivtrafiken i Stockholm byggdes ut i en sådan omfattning i förhållande till dess befolkningsmängd som saknar internationell motsvarighet. Vissa av förstäderna hängde inte med i tunnelbanans utbyggnadstakt och blev istället så kallade "sovstäder".

De nya stadsdelarna längs med tunnelbanans sträckning var det huvudsakliga sättet Stockholm växte på under 1940-talet till och med 1980-talets Skarpnäck, den senaste tunnelbanestaden. Tunnelbanestationerna kom att bli centrala i de områden och stadsdelar som planerades i Stockholm och dess ytterområden under 1950-70-talen. Vanligt var att en mindre centrumanläggning anlades i anslutning till tunnelbanan för att accentuera dess läge, ibland med en högre centrumbyggnad. Så blev dock aldrig fallet för Gärdets tunnelbana vars station insprängdes i berget och fick tre uppgångar placerades in mellan bostadshusen. En mot Värtavägen, en mot Askrikegatan-Brantingsgatan samt en hissförbindelse till Gärdeshöjden. Gärdets tunnelbanestation öppnade 2 september 1967 på tunnelbanans röda linje mellan Norsborg och Ropsten.

Plattformen smyckades med fantasi-skalbaggar av konstnären Karl Axel Pehrson, som låg bakom utformningen av guldbaggestatyeten skalbaggs-skulptur som delas ut på Guldbaggegalan.

Tunnelbanegången mellan Värtavägen och Gärdets station som är insprängd i berget.

Ortofoto från 1960 visar att östra sidan om Värtavägens nordligaste del länge var obebyggd, utöver de byggnader som uppförts efter 1940-talets stadsplaner (kv. New York, Oporto och London) norr och öster om Sandhamnsgatan. Vid nuvarande kvarteret Rio, söder om Sandhamnsgatan, fanns vid den här tiden ännu förvaringsmagasin tillhörande Kungliga Dramaten och Operan. Karta: Lantmäteriet.

Ortofoto från 1975 visar att mycket har skett sedan 1960. Den östra sidan om Värtavägen och söder om Sandhamnsgatan har exploaterats med del av bebyggelsen inom kvarteret Rio (däribland Rio 7) och Kampementsgatan med omgivande skivhusbyggnader på Kampementshöjden har tillkommit. På västra sidan om Värtavägen, norr om Ordonnansen invid tunnelbanegången har en parkeringsplats anlagts. Kulissmagasinet tillhörande Kungliga Dramaten och Operan finns ännu kvar. Karta: Lantmäteriet.

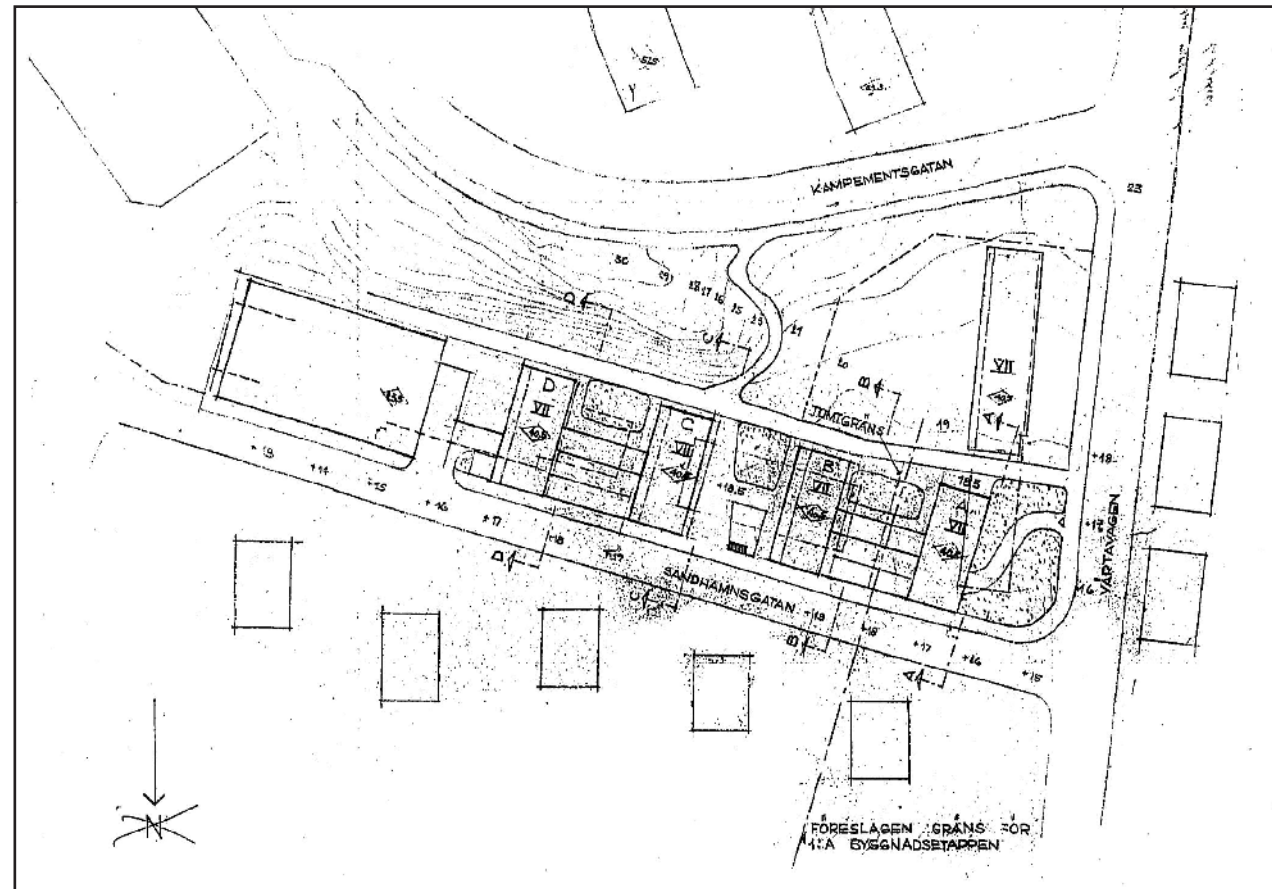
KVARTERET RIO

FYRTALET

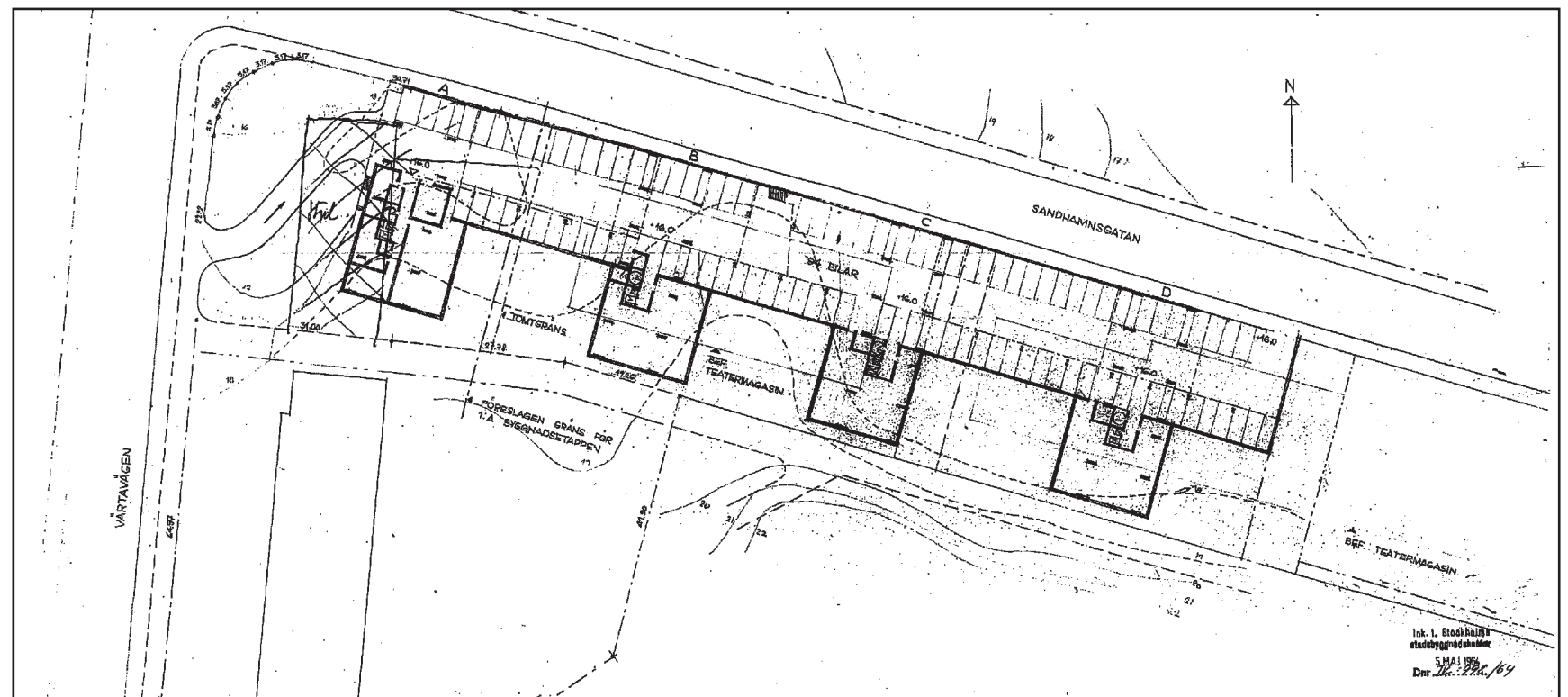
Stiftelsen Stockholms studentbostäder förvärvade tomten som utgör kvarteret Rio på Gärdet i början av 1960-talet med avsikten att uppföra studentbostadshus. Stadsplanen avsåg att kvarteret som vid den tiden bestod av kulissmagasin för Operan och Dramaten, skulle bebyggas med fyra lamellhus längs med Sandhamnsgatan. Léonie Geisendorf som precis slutfört projektet S:t Görans gymnasium, fick uppdraget att utforma kvarteret. Geisendorf var inte imponerad av stadsplanen med de angivna lamellhusen för kvarteret, som hon ansåg vara allt för monoton. Istället föreslog Geisendorf tre runda torn mot Sandhamnsgatan. Förslaget realiserades inte och planen med lamellhus blev åter aktuell.

De första ritningarna för Fyrtalet, daterade 1964, visar fyra lika stora volymer i sju våningsplan med gavlarna vända mot Sandhamnsgatan. Volymerna var tänkt sammanbindas med en gemensam sockel och parkeringsgarage för totalt 94 bilar skulle finnas i suterrängplan. Lamellhusen skulle placeras i motsatt vinkelvridning mot kvarteret New Yorks punkthus på norra sidan om Sandhamnsgatan.

Planen med de fyra studentbostadshusen genomfördes aldrig då rivningen av de befintliga kulissmagasinen fördröjdes. Endast hus A, närmast Värtavägen kom att realiseras.

Situationsplan "fyrtalet" (1964). Planen med fyra studentbostadshus längs med Sandhamnsgatan realiserades aldrig. Geisendorf arkitektkontor. SBK.

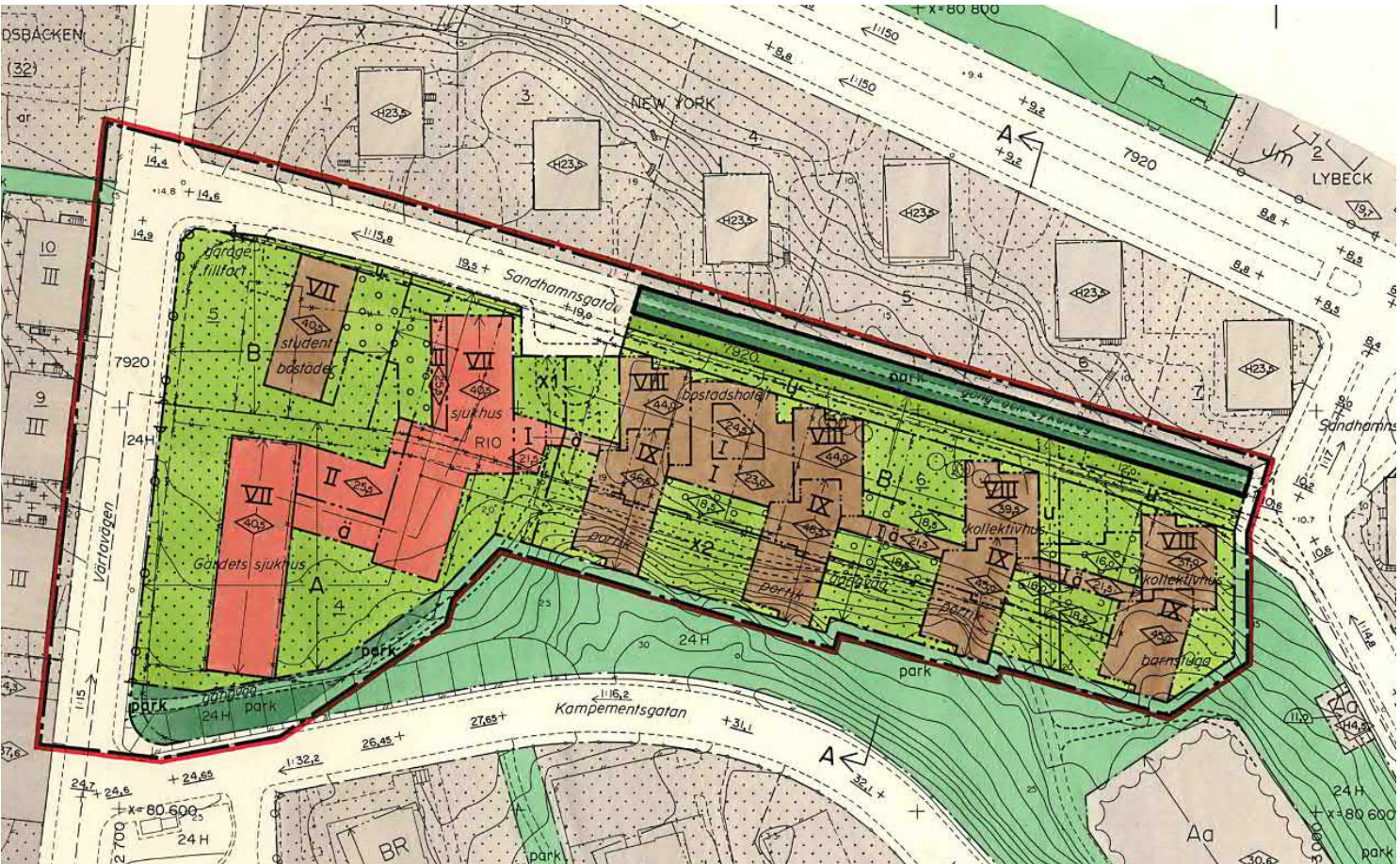

Parkeringsplan "fyrtalet" (1964). De fyra bostadshusen var tänkta att förbindas med en gemensam parkeringsvåning. Geisendorf arkitektkontor. SBK.

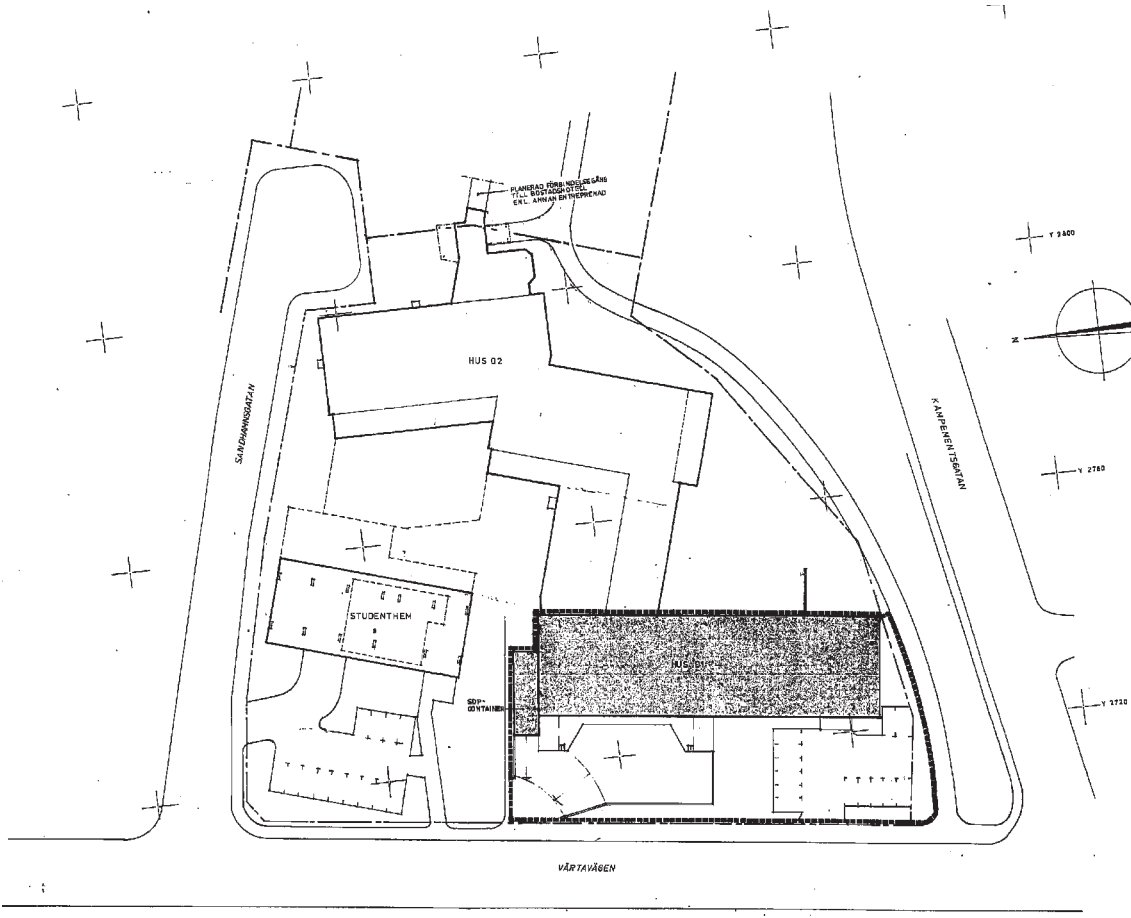
GÄRDETS SJUKHEM

Gärdets sjukhem vid Värtavägen uppfördes 1968 av Stockholms stad. Kvarteret ritades av Fastighetskontoret med chefsarkitekten Nils Sterner som ansvarig. 1980 fastställdes en ny stadsplan som angav bostadsanvändning för huvuddelen av kvarteret utmed Sandhamnsgatan och fortsatt sjukhemsverksamhet i byggnaden mot Värtavägen. Fyra sammanlänkade punkthus uppfördes längs med Sandhamnsgatan innehållandes bostadshotell och kollektivhus. Det befintliga sjukhemmet (Rio 11, f.d. Rio 8) mot Värtavägen byggdes ut i en vinklad volym mot Sandhamnsgatan. Arkitekt för om- och tillbyggnaden av sjukhemmet var BLP Arkitektkontor.

Under 2000-talet genomfördes ytterligare ombyggnationer. Servicehuset på Rio 9 omvandlades till bostäder, en ny entréhall tillkom mot Sandhamnsgatan mellan Rio 8 och 9 och en förskola inrymdes i del av bottenvåningen på Rio 8. Rio 11 överläts år 2005 till Svenska Bostäder och byggdes om till studentbostäder.

Plankartan från 1980 med utbyggnad av Gärdets sjukhem med sammanlänkade byggnader för bostadshotell och kollektivhus. Den nya punkthusen samt tillbyggnaden av sjukhemmet mot Sandhamnsgatan gavs samma vinkelvridning som kvarteret New Yorks punkthus på norra sidan om Sandhamnsgatan.

Situationsplan som visar till- och ombyggnad av Gärdets sjukhem mot inre delen av kvarteret och Sandhamnsgatan. BLP Arkitektkontor, 1980. SBK.

RIO 7

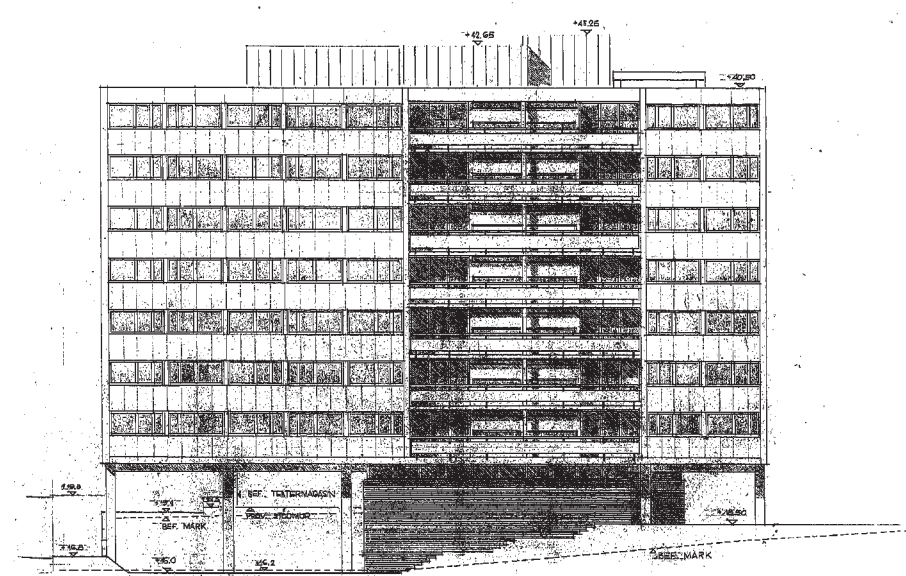
Av projektet Fyrtalet kom endast en byggnad att realiseras, hus A närmast Värtavägen. Byggnaden uppfördes 1965–1966 efter ritningar av arkitekten Léonie Geisendorf. Byggnaden uppfördes med sju bostadsvåningar, ovan en djupt indragen bottenvåning samt källarplan i suterräng.

Stomme och bärande pelare utfördes i platsgjuten betong. Bottenvåning och källarplan kläddes i rött tegel, med ett smalt fönsterband i överkant vars karmar och bågar utfördes i blåmålat trä respektive stål. Huvudentrén placerades på södra gaveln, med en glasad pardörr och ett sidoljusparti i samma utförande som fönstren. Ett likartat glasat dörrparti tillkom mot gården.

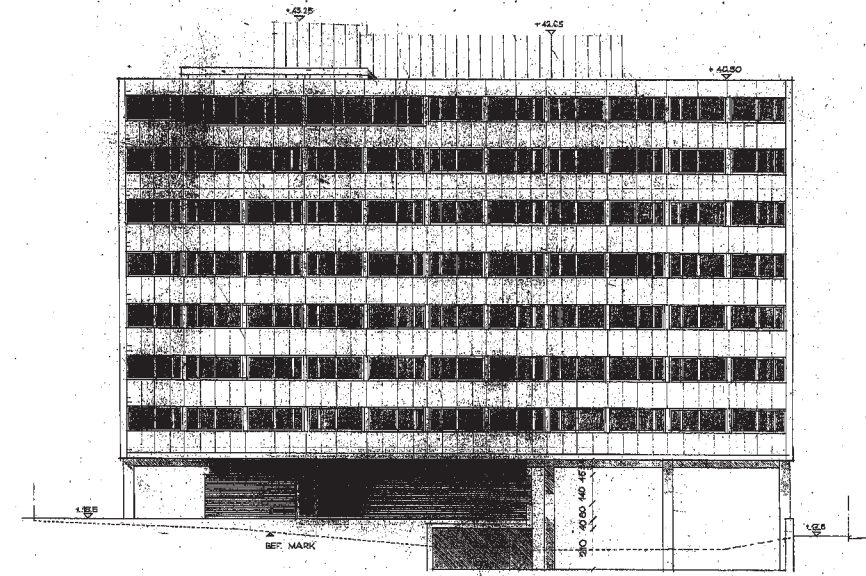
De indragna nedre våningsplanen möjliggjorde väderskyddade utrymmen under husets gavlar. I söder anordnades på så sätt en liten entréplats invid huvudingången och på den norra sidan tillkom ett bilgarage inskjuten under gården, med direktkoppling till källarplanet. Ett karakteristiskt inslag i dessa övertäckta ytor blev inslagen av formgjuten omålad betong med individuellt format "panelmönster"; i de fristående nedåt avsmalnande stompelarna, i den ovanliggande byggnadens undertak/bärande platta samt i garagets sidoväggar. Undertaken försågs med kvadratisa belysningsarmaturer.

Husets långsidor försågs med fönsterband från gavel till gavel, sannolikt ursprungligen med bågar och karmar av trä. Indelande fönsterposter putsades. Utfackningspartierna mellan fönsterbanden kläddes med naturfärgade eternitskivor. De indragna balkongerna hade fronter i eternit på stålstomme, innerväggar i träpanel och putsade sidoväggar, samt stora glasade fönster- och dörrpartier i trä. Bärande betongplattor mönstergröts undertill.

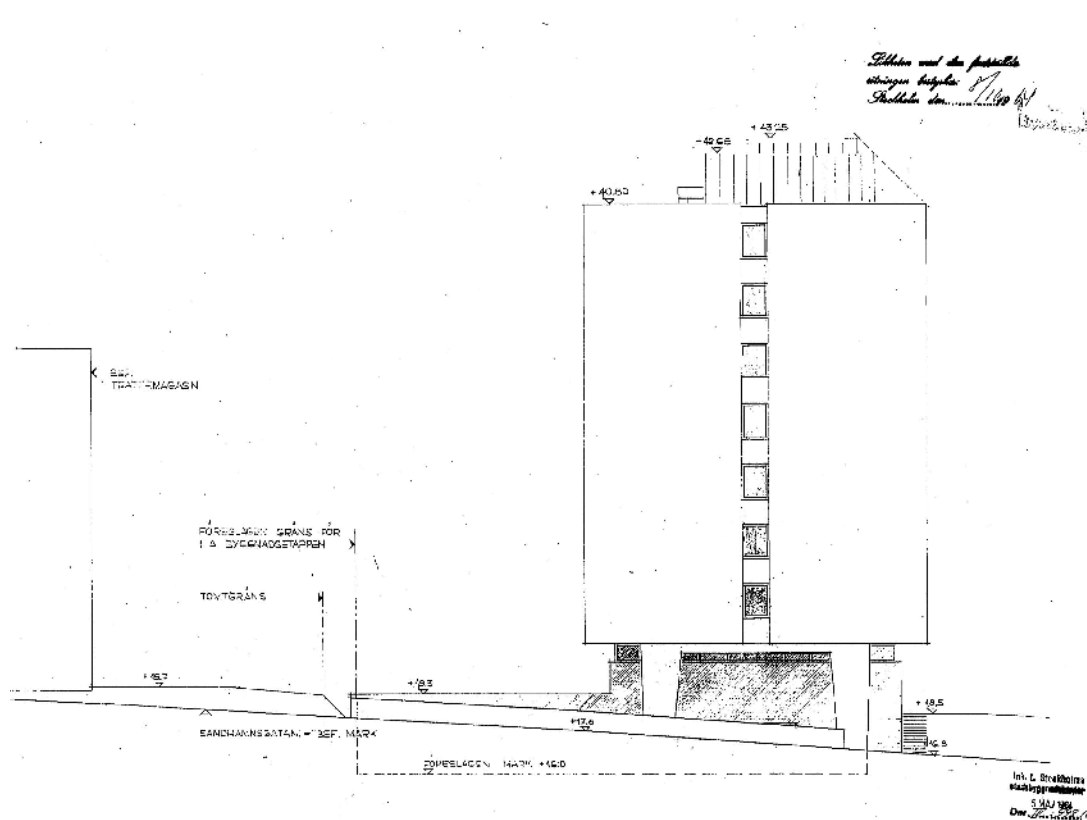
Gavlarna utfördes i lättbetong och putsades, med smala vertikala fönsterslitsar samt eternitbröstningar. Husets flacka motfallstak kläddes med papp och försågs med en teknikuppbyggnad i svart falsad plåt.

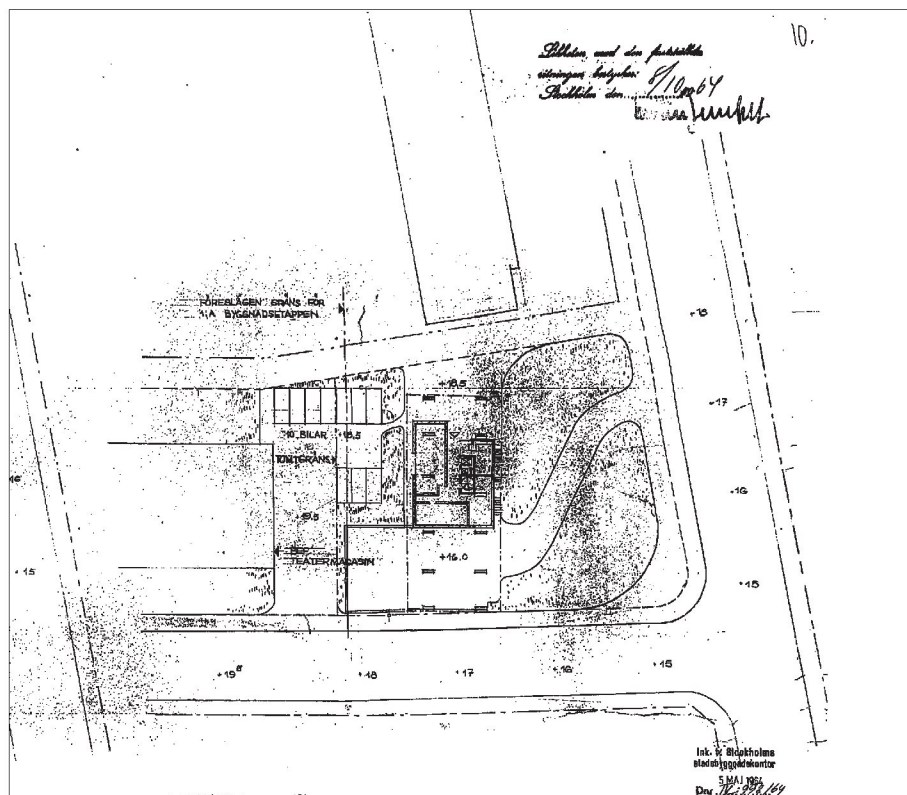
Ritning, gatufasad mot Värtavägen, 1964, Geisendorf arkitektkontor. SBK.

Ritning, gårdsfasad mot öster, 1964, Geisendorf arkitektkontor. SBK.

Ritning, gavelfasad mot Sandhamnsgatan, 1964, Geisendorf arkitektkontor. SBK.

Parkerings- och entréplan. 1964, Geisendorf arkitektkontor. SBK.

Ortofoto från 1975. Lantmäteriet.

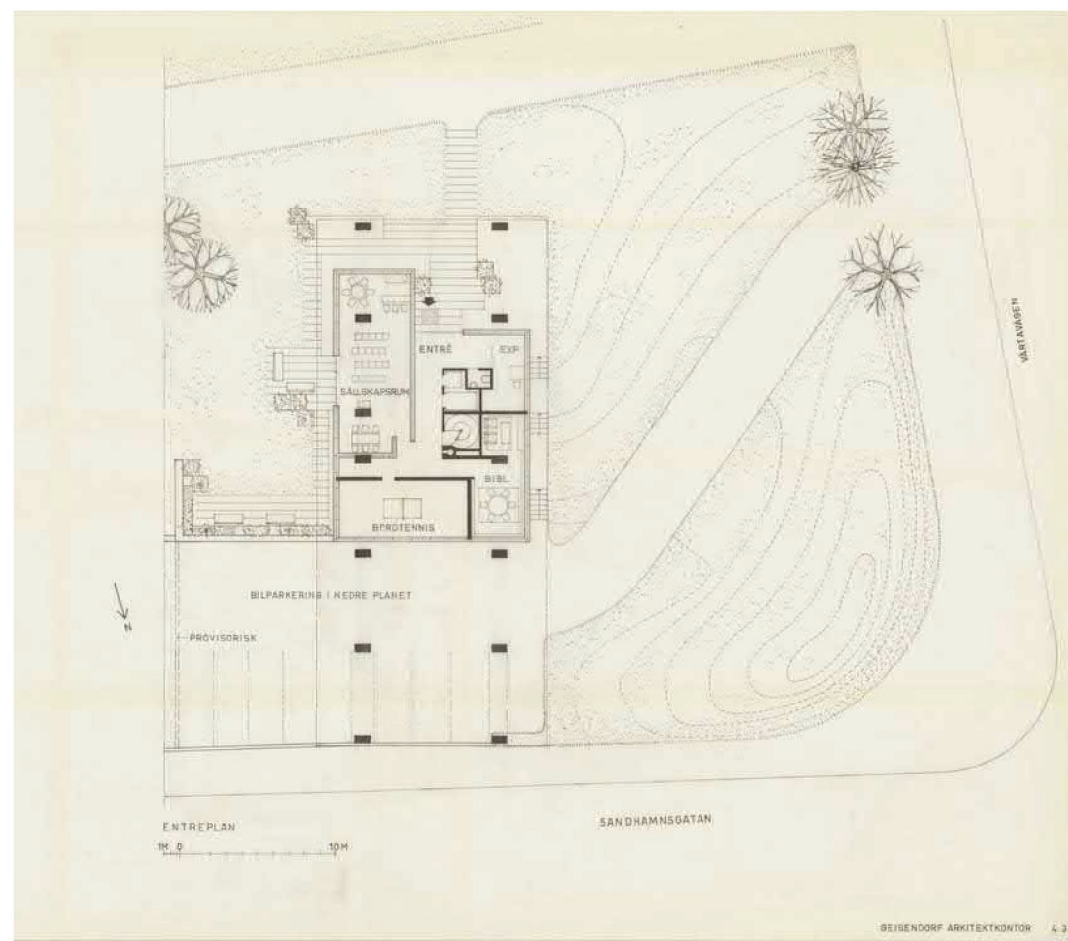

Situationsplan, tillbyggnad för Gärdets sjukhem, 1980. SBK.

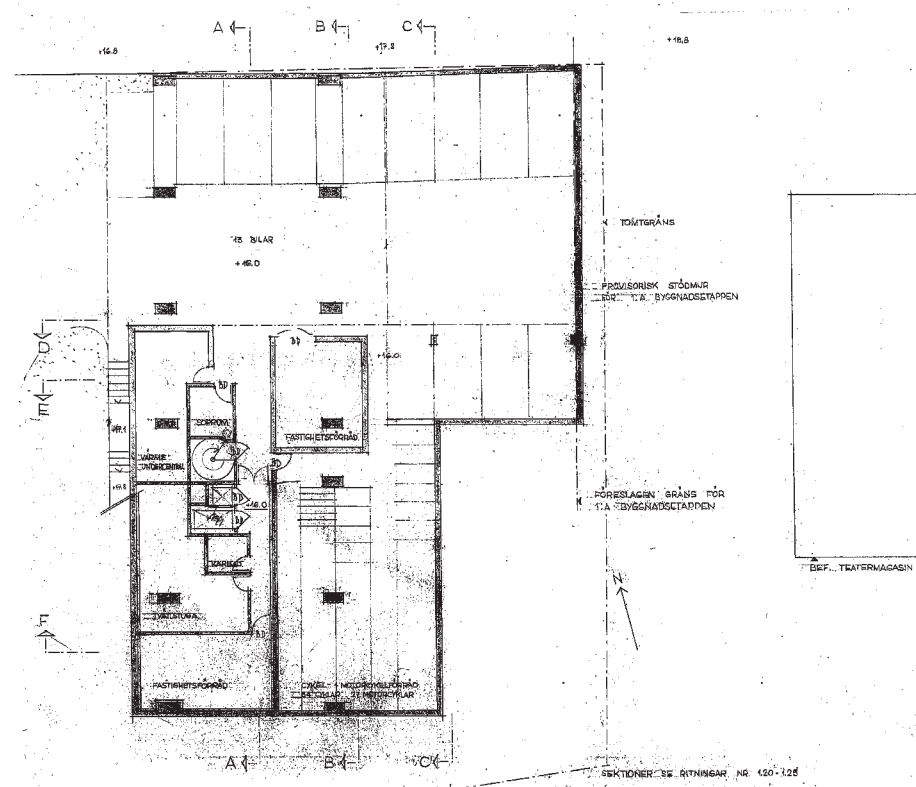
MARKPLANERING

Byggnaden placerades med kraftigt indrag från Värtavägen vilket bildade en större förgårdsmark gentemot gatan. Hur förgårdsmarken var utformad är inte fullt klarlagt. En landskapsritning från 1968 visar en kuperad, gräsbevuxen yta mot Värtavägen och enstaka träd i anslutning till den diagonalt placerade infartsvägen till garaget från Värtavägen. Samma ritning visar att det på baksidan fanns en högre gestaltningsgrad med markbeläggning i kombination med gräsmatta och kvadratiske element, troligtvis planteringslådor. Även plan- och situationsritningar från 1964 visar infart med samma genomkorsande placering över förgårdsmarken med anslutning från Värtavägen.

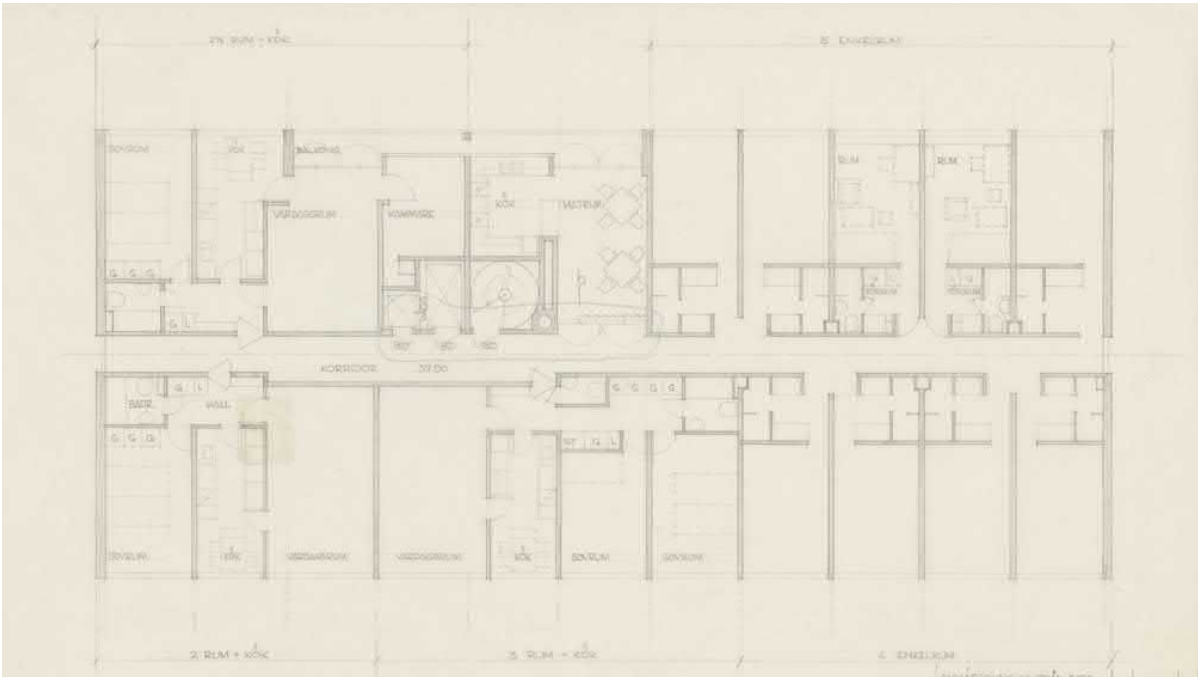
Ortofoto från 1975 visar en markhantering som delvis stämmer överens med dagens situation med hårdgjord yta för parkering. Hur garageinfarten är belägen är svårt att tyda men en bredare körbana ser ut att vara belägen från Värtavägen. Om- och tillbyggnadsritningar för Gärdets sjukhem från 1980 visar en situation som överensstämmer med nuvarande där infarten är placerad till Sandhamnsgatan och ett gångstråk sträcker sig från Värtavägen till bostadsentrén.

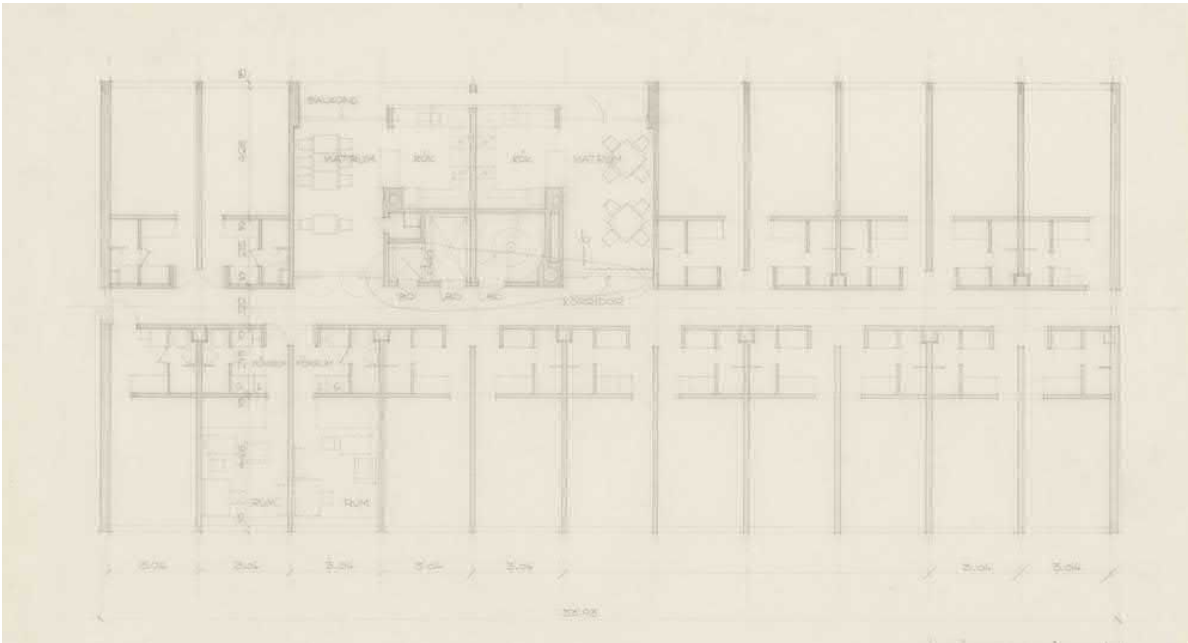
Entréväning och landskap. 1968, Geisendorf Arkitektkontor. Digitalt museum.

Plan över källare och garagevåning, 1964, Geisendorf arkitektkontor. SBK.

Plan 7 tr med tvårumslägeheter i ena halvan och enkelrum i andra halvan. 1968, Geisendorf Arkitektkontor. Digitalt museum

Plan 1-6 tr med endast enkelrum och två gemensamma kök och matrum med balkonger. 1968, Geisendorf Arkitektkontor. Digitalt museum

PLANLÖSNING

Bostadsvåningarna på våning 1-6 tr utformades med lika disposition på samtliga plan med en centrerad korridor och enkelrum på vardera sida. Totalt fanns 18 studentrum på varje våningsplan. Mot Värtavägen inrymdes gemensamhetsutrymmen i form av två mot varandra spegelvända kök och matrum. Dessa rum utrustades med balkonger för allas bruk. Den översta bostadsvåningen, plan 7 tr, disponerades med större rum på 2 rum och eget kök på våningsplanets södra halva.

I entréväningen rymdes förutom entréhall även en expedition, två sällskapsrum varav ett för bordtennis samt ett bibliotek med lärum. I del av källarplanet rymdes tvättstuga, fastighetsförråd, värmecentral och soprum. Resterande del av källarplanet disponerades för bilgarage samt cykel- och motorcykelförråd.

FÖRÄNDRINGAR

1979 installeras ny ventilation genom att de två befintliga aggregaten kompletteras med värmeväxlare. Rören dras utmed vägghörn i brandtrappan mellan frånluftsfläktrum på tak och tilluftfläktrum i källaren.

I början av 1980-talet byggs entréplanet om med lokaler för studentföreningen och ett fotolaboratorium i det tidigare biblioteket. Den före detta expeditionen byggs om för bastu och omklädningsrum. 1987 byggs sophanteringen i källarvåningen om. Ett nytt sop- och grovsoprum tillkommer.

1993 skedde den största utvändiga förändringen, då fasaderna fick en knappt 10 cm tjock tilläggsisolering. Ursprungliga eternitskivor togs bort och ersattes med cementfiberskivor, snarlika de ursprungliga men av något smalare dimensioner och sannolikt med en varmare gråbeige färgton. Gavlarna fick ny putsliknande beklädnad i serporock. Fönstren i våningsplan 1–7 flyttades ut något och byttes mot nya i metall, med samma indelning som tidigare. Balkongfronterna flyttades ut i liv med ny fasad, med nya cementfiberskivor på den gamla stål stommen. De ursprungliga glasade balkongdörrarna ersattes, men i övrigt lämnades balkongernas innerväggar intakta. Alla ursprungliga delar i plåt på fasaderna byttes, såsom bleck, lister, krön och avtäckningar.

År 2011 inreds källarplanet med ett källsorteringsrum och delar av befintliga lokaler i bottenvåningen byggs om till studentlägenheter. Sex nya fönster i vit aluminium tillkom på byggnadens långsidor i samband med de nya lägenheterna.

Förutom dessa förändringar har vid något tillfälle ursprungligt entréparti på södra gaveln bytts ut mot ett nytt i bruneloxerad aluminium, dock med likartad indelning. Även gårdsdörren är bytt, i detta fall mot en blåmålad glasad trädörr. I garaget under norra gaveln har ursprungliga dörrar och portar bytts, och ett fasadparti i betong har övermålat i vitt. Ursprungliga belysningsarmaturer i undertak har tagits bort eller ersatts.

Nya vita aluminiumfönster har tillkommit på både gatu- och gårdsfasad i samband med att bottenvåningen inreddes med två nya bostäder. Räcke i anslutning till det överbyggda garaget öppning är också sekundärt.

Utemiljöns eventuella förändringar är svårutredda. Ursprunglig trappa utmed västra fasaden är idag borttagen. Den i sammanhanget ganska stora parkeringsplats som i dagsläget finns mellan studentbostadshuset och Värtavägen fanns på plats år 1975, liksom tillfarten från Sandhamnsgatan, men det är oklart om dessa delar är ursprungliga. På gården har nya planteringslådor tillkommit, liksom sekundära stälkräcken mot gata och garage.

Fasadrenoveringen och tilläggsisoleringen som genomfördes på 1990-talet innebar en ökad tjocklek på 10 cm och att stora delar av det ursprungliga fasadmaterialet samt fönster och dörrar byttes ut i bostadsvåningarna.

LÉONIE GEISENDORF (1914-2016)

Léonie *Lola* Geisendorf, föddes i Warszawa 1914 som Leonja Kaplan och var en av flertalet arkitekter som invandrade till Sverige under krigs- och efterkrigstiden. Sverige som låg i framkant med sin modernistiska arkitektur och sociala engagemang var attraktivt och lockade flera arkitekter. Fred Forbat, Josef Frank, Georg Varhelyi samt Léonie Geisendorf är samtliga exempel på namnkunniga arkitekter som invandrade från Centraleuropa. När Ralph Erskine redan innan krigsutbrottet 1939 kom till Sverige föregick han många arkitekter från England som sökte sig till landet. Forbat och Frank var ursprungligen husarkitekter framför allt men kom i Sverige att nå stor framgång inom stadsplanering respektive heminredning. Léonie Geisendorf som var en av få kvinnor i en mansdominerad yrkeskår var den utlandsfödda arkitekt som kanske hävdade sin roll allra mest. Geisendorf en också en av de första kvinnor som har fått en självklar plats i den svenska arkitekturhistorien.

Kvinnor har sedan 1910-talet utbildats vid Tekniska högskolan men det skulle dröja innan de faktiskt kunde arbeta som projekterande arkitekter. Kjerstin Göransson Ljungman var den första svenska kvinnliga arkitekten som drev eget kontor mellan 1929–36, tillsammans med norska arkitekten Ingeborg Waern Bugge. Arkitektduon var särskilt intresserade av kvinnors arbetsvillkor i hemmen och riktade extra kritik mot de små kök som Stockholmsutställningen 1930 lanserade och skrev boken *Bostad och hushållsorganisation: studie över ett aktuellt rationaliseringsproblem*, som en följd av detta.

Léonie Geisendorf startade sin utbildning 1933 i Zürich vid ETH med efterföljande praktik i Paris hos en av tidens främsta arkitekter, Le Corbusier. Efter att hon avslutat sin utbildning flyttade hon till Stockholm och fick arbete hos den fransktalade Sven Ivar Lind. Mellan 1943-45 arbetade hon på KF:s arkitektkontor och därefter tillsammans med Paul Hedqvist med flera skolprojekt. Léonie blev snabbt en respekterad arkitekt i de inre kretsarna.

1950 startade Léonie eget kontor på Engelbrektsgatan 25, tillsammans med sin make Charles-Edouard Geisendorf. Paret bosatte sig i Yrkeskvinnornas hus på Gärdet. Deras första gemensamma uppdrag var Villa Ranängen (1950–51) i Djursholm.

Geisendorf på Le Corbusiers kontor i Paris, 1937. Wikipedia.

Tillsammans ritade paret även radhusområdet på Riksrådsvägen i Bagarmossen (1953-56), S:t Görans gymnasium på Kungsholmen (1954-60) och Villa Delin på Djursholm (1966-70).

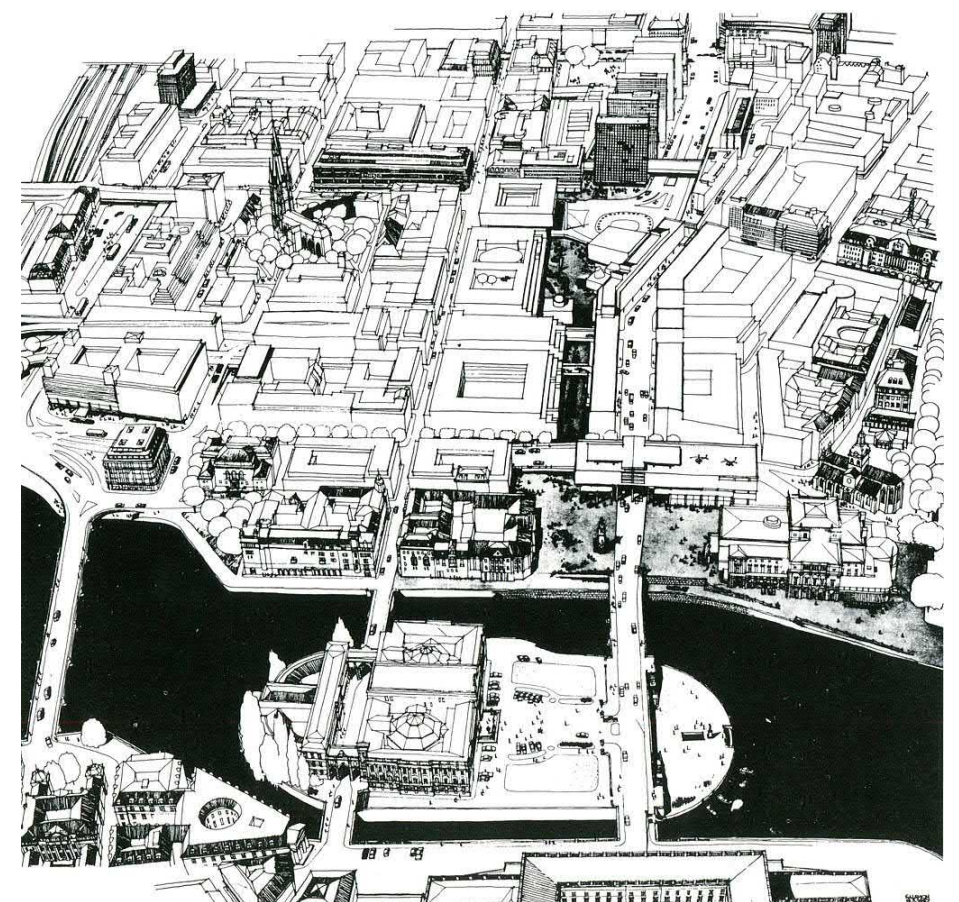
Tillsammans med Ralph Erskine och Anders Tengbom bildade Geisendorf arkitektgruppen EGT i början av 1960-talet, i syfte att skapa nydanande idéer och delta i större arkitekttävlingar. Ett av EGT-gruppens mest uppmärksammade projekt var tävlingsförslaget för bebyggelsen vid Sergels torg 1965. Förslaget gick under namnet "Corso" och skulle förena Sergels torg med en fortsättning på Sveavägen ner mot Gustav Adolfs torg. EGT-gruppens förslag bröt mot cityplanen 1962 och förlorade tävlingen mot Peter Celsing vars förslag genomfördes.

Under sin långa karriär ritade Léonie Geisendorf ovanligt få byggnader varav ett flertal av dessa inte realiserades. Trots det har hennes insatser som arkitekt gått till historien och på senare år har hon blivit mycket uppmärksammas bl.a. genom utställningen inför 100 års-jubileet 2014 på Arkitektur och Designcentrum.

Geisendorfs produktion gick i den sena modernismens ideal med Le Corbusier som tongivande inspiration. Med starka, råa material och konstruktioner i obehandlad betong kan hennes byggnader också tillskrivas drag av brutalism och strukturalism. Tydliga exempel på det är Villa Delin på Djursholm som präglas av sin avantgardistiska utformning i rå betong. S:t Görans gymnasium från 1960 är ett annat typexempel på svensk brutalism.

EGT-gruppen, med Anders Tengbom och Ralph Erskine, 1966. Wikipedia.

Förslaget "Corso" för utformning vid Sergels torg, 1965, Wikipedia.

”

...ARKITEKTUR ÄR ETT MÄKTIGT SPRÅK – DET RÖR VID VÅRA SINNEN OCH VÅRA KÄNSLOR, DET SÄTTER IGÅNG VÅR FANTASI. DET ÄR ETT POETISKT SPRÅK OCH EN POETISKT HANDLING. (1982).

”

Förslag till nybyggnad av Katolska kyrkan i Kungsträdgården hör till ett av de många projekt Geisendorf utformade men som aldrig genomfördes. Geisendorf arbetade med förslaget under 13 år, tillsammans med arkitekten Holger Blom. Byggnaden var färdigprojekterad 1970 men det rivningsmotstånd som fanns i innerstaden vid tiden efter Normalmsregleringen, innebar att den befintliga 1880-talsbyggnaden ritad av bröderna Kumlien istället fick stå kvar.

Ett annat, ej genomfört projekt, var förslaget på nytt riksdagshus på Helgeandsholmen, 1971. Projektet gick under arbetsnamnet "Upp i vind". och bestod av flera pyramidformade volymer omgivna av vatten. Förslaget vann dock inget gehör hos tävlingsjuryn och realiserades aldrig, men i samband med utställningen på Arkitekturmuseet 2014 visualiserades Geisendorfs förslag av Wingårdhs arkitekter genom ett fotomontage av hur riksdagshuset kunde ha blivit.

Utöver stadsplaner och byggnader ritade Geisendorf ett antal restaurang- och butiksinredningar i Stockholms city, en uppmärksammas sådan är interiören för resebyrån Nordisk Resebureau vid Stureplan 1954-55.

Förslag till NK Stormarknad i Fittja.

Nordisk Resebureau Interiör, cirkelformad disk, 1955-57, L och C-E Geisendorf. Foto: Sune Sundahl, Digitalt museum.

Arbetsmodell, nya katolska kyrkan, Kv. Katthavet, kungsträdgården, 1970, L- Geisendorf och H. Blom. Arkitektur- och Designcentrum, Digitalt Museum.

"Upp i vind", förslag till nybyggnad av Riksdagshuset 1971, nutida fotomontage av Wingårdhs för utställningen Upp i vind på Arkitektur- och Designcentrum 2014.

Radhuslänga på Riksrådsvägen, sommaren 1974. Wikipedia.

VILLA DELIN, DJURSHOLM, 1966-70

Villa Delin färdigställdes 1970 och resultatet blev en brutalistisk och innovativ skapelse i betong och glas, där gjutteknikens träformar skapade en robust och levande fasadyta. Paret Ethel och Anders Delin som beställt villan hade efterfrågat en "skulptural byggnad i betong" och ett intressant möte mellan rå betong och stora transparenta glasytor. Idén föddes under en resa i Frankrike när paret passerade Villa Savoye som då greps av dess arkitektur. Paret Delin frågade först Le Corbusier själv om han kunde rita deras villa, men Corbusier hänvisade då till sin forna praktikant Leonie Geisendorf.

En av utgångspunkterna var även att villan skulle passa för en modern barnfamilj där ytorna maximerades och gränsen mellan inne och ute suddades ut.

De stora fönster- och dörrpartierna gavs en indigoblå kulör som även återkommer i Fyrtalets färgsättning.

Villa Delin från 1966-70. Bild: Holger Ellgaard, Wikipedia.

S:T GÖRANS GYMNASIUM, KUNGSHOLMEN, 1955-60

1954-60 genomförde paret Geinsendorf ytterligare ett arkitektuppdrag i Stockholm, i Kv Vallgossen på Sankt Göransgatan. Byggnaden uppfördes som yrkesskola för huslig utbildning och sömnad för flickor och senare S:t Görans gymnasium. En tydlig inspiration till utformningen av skolbyggnaden var Le Corbusiers artikulerade betongarkitektur från utställningen *Unité d'Habitation* i Marseille. Den tio våningar höga byggnaden utfördes med fasader i råa betongelement med utfackningar av glas som indelats i ett fönsterraster. Stommen är platsgjuten med prefabricerade fasader. Den omsorgsfullt utformade interiören går i betong, kalksten och glas. S:t Görans gymnasium har stora likheter med Fyrtalet där flera av de exteriöra elementen och fasadutförandet återkommer. Byggnaden är blåklassad av Stadsmuseet.

S:t Görans gymnasium, Exteriör, 1956-60. Foto: Sune Sundahl, Digitalt museum.

Leonie Geinsendorf med modellen för S:t Görans gymnasium, 1957. Wikipedia.

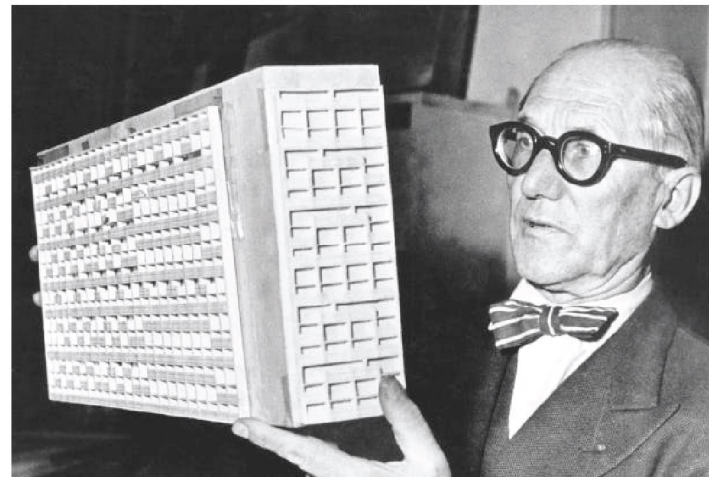

S:t Görans gymnasium, innergården. Foto: 2018, Tyréns.

LE CORBUSIER (1887-1965)

Charles-Édouard Jeanneret föddes 6 oktober 1887 i La Chaux-de-Fonds i Schweiz. 1917 när han flyttade till Paris, tog han sig pseudonymen Le Corbusier och började nu arbeta som arkitekt på riktigt. Le Corbusiers estetik var civilisationskritisk, banbrytande och modernistisk. Han ansåg själv att byggnader borde uppfattas och utformas likt en maskin och skulle underordnas människans behov och ingenting annat. Le Corbusier kom att sätta en stark prägel på 1900-talets arkitektur och framstår för eftervärlden som en påskyndare av modernismen tillsammans med Ludwig Mies van der Rohe och Walter Gropius.

Le Corbusier ritade bland annat den utopiska stadsplanen för Paris, *Plan Voisin*, bostadshöghus i Marseille och regeringsbyggnader och stadsplan i Chandigarh i Indien. Le Corbusier deltog även i en tävling för omplaneringen av Nedre Norrmalm i Stockholm 1933, ett förslag som dock inte realiserades. Han nämner även i boken *Vår bostad*, *La maison des hommes*, (1936) hur han vill bygga om Stockholm och flera andra städer, till en stad för människan. Le Corbusier formgav även flertal möbler, främst tillsammans med Pierre Jeanneret och Charlotte Perriand. Alla tre klassas idag som ikoner vilka skapat tidlös modern design som är lika populär nu som då.

Le Corbusier med modell över "Cité radieuse".

The Plan Voisin, utopiskt stadsplan för Paris.

Villa Savoye, Poissy, 1928-1931.

Unité d'habitation, "Cité radieuse", Le Corbusier, 1947-52. Wikipedia.

Boston City hall (1963-68). Wikipedia.

Filmhuset, Gärdet (1968-70). Wikipedia.

BRUTALISM

Stockholmsarkitekturen under efterkrigstiden präglas av starka influenser från utlandet. 1950-talet och större delen av 1960-talets arkitektur genomsyras av amerikanska influenser, inte enbart i Sverige utan i resten av Europa likväl. Höga hus och glasfasader, liksom idén om stora, öppna kontorslandskap och en särskild shoppingarkitektur, är de arkitektoniska idéer som kanske främst härrör från USA. Bilen och de bilburnas behov var en central del i planeringen och att se staden som en organism var något som också hämtades från USA. Det storskaliga och upprepningar när det kommer till byggnadsvolymer och fasadmotiv till en oändlighet, är något som härstammar från efterkrigstidens Europa.

I Stockholm gör sig dessa strömningar sig mest uttryckliga i kvarter som Fältöversten och Tappan och bostadsområden som Tantolunden och Rosenlund men också i kontorsbyggen som Garnisonen och Polishuset. Den riktigt storskaliga och skulpturala brutalismen vinner dock inte mark i Stockholm så som t.ex. Central Library i Birmingham (1974) eller City Hall i Boston (1968) som båda utformades som enorma, upp och nedvända zikkurater i rå betong.

I Stockholms innerstad var det framförallt byggnader som kontor, banker och större varuhus som kom att utföras i denna typen av arkitektur med exempel som Garnisonen, nya Riksbanken, Wenner-Gren Center, Trygg-hansa huset, Ähléns-varuhuset, Gallerian, Kulturhuset, Filmhuset och Radiohuset.

Arkitekterna som formade den nya bebyggelsen i city. Sven Markelius, Sven Backström, Leif Reinius, David Helldén och Sune Lindström är några av de arkitekter som tillhör den första generationens modernister och som var på höjden av sin karriär under 1960-talet. Av de arkitekter som etablerade sig i slutet av 1950-talet hör bl a Leónie Geisendorf, Anders Tengbom, Carl Nyrén, Bengt Lindroos och Alf Bydén. I det yngre gardet av arkitekter hör Peter Celsing, Hans Asplund, Tage Hertzell, Sune Malmquist och Lennart Skoogh. Arkitektkåren är under 1960- och 70-talen i det närmaste dominerad av män, vad som syns utåt i varje fall.

Under merparten av den aktuella perioden går den svenska industrin på högvarv och ett skriande behov finns av både arbetskraft och nya byggnader, i synnerhet bostäder. Ekvationen blev därefter att man behövde hitta metoder för att bygga så mycket som möjligt med så få händer som möjligt. Resultatet blev att byggbolagen i allt större utsträckning tog fram olika system för prefabricering av byggnadselement. Byggnadsstyrelsen, som ansvarade för en stor andel av det offentliga byggandet i landet under den här perioden, arbetar samtidigt fram ett sätt att rationalisera byggprocessen både när det kom till styrverktyg och det praktiska genomförandet, detta kom att kallas för Strukturfilosofi. Betong utgör det mest använda materialet under 1960- och 70-talens byggande och kom att användas i många olika former genom en stor variation av ytor, strukturer och färger. Även metall och plåt är vanliga fasadmaterier. Även glas användes generöst i form av stora, transparenta ytor varvade med metall och betong eller i form av lackerade eller genomfärgade glas. Även de traditionella materialen som tegel, natursten, klinker, puts och trä används samtidigt i stor utsträckning fortfarande.

Arkitekturen under den här perioden strävar i mångt och mycket efter det konventionella uttrycket i en mix av det avklädda, konstruktionsredovisande och i vissa fall, direkt råa. Mottagandet av denna arkitektur i Stockholm var under 1960- och 70-talet pendlande. Inledningsvis talades det i positiva ordalag men mot slutet av perioden skulle inställningen bli allt kärvare och flera av byggnaderna från denna tid kan sägas vara av betydligt högre arkitektonisk kvalitet än vad ryktet berättar. Denna negativa inställning har inneburit att många av objekten har genomgått mindre genomtänkta ombyggnationer som har påverkat dess värden och kvaliteter. 1960- och 70-talens byggnader och miljöer upplevs än idag som kontroversiella av många, både till sin arkitektur och som symbol för en tid där den äldre stadsbebyggelsen, i många fall hänsynslöst, fick ryka i förmån för nya stadsplaner och ideal.

St Görans gymnasium, Kungsholmen (1955-60). Foto: 2018, Tyréns.

Trygg-hansa huset, Paviljongen, Kungsholmen (1972-77). Foto: 2016, Tyréns.

STUDENTBOSTÄDER I SVERIGE

Studentbostäder för universitets- och högskolestuderande började uppföras relativt sent i Sverige i jämförelse med andra länder. De studerande i Sverige löste bostadsfrågan på den allmänna marknaden där bostadsinackorderingen var en vanlig boendeform. På några orter fanns det privata "studenthärbergen" eller "studentkaserner" ett exempel på det var Imperfektum i Uppsala.

Det var först efter första världskriget som den allmänna bostadsmarknaden inte längre lyckades husera studenterna. Vid denna tidpunkt hade dock flera studentbostäder byggts redan. I Uppsala och Lund byggdes ett antal "studenthem" mellan 1880–1920. Dessa hade byggts på initiativ av religiösa eller ideella organisationer. Det fanns även några få studentrum i nationsbyggnaderna i Uppsala och i Akademiska föreningens hus i Lund.

Det var först när studenterna genom sina organisationer tog initiativet som det första moderna studentbostäderna började byggas. Det första studentbostadshuset uppfördes under åren 1929-30 av Uppsala studentkår vid övre Slottsgatan i Uppsala. Det rörde sig om 58 enkelrum för manliga studenter längs gemensamma korridorer. Till skillnad från studenthemmen saknades helt gemensamhetslokaler som matsal sällskapsrum etc. Syftet var att bereda varje student en egen bostad vilket fullgjordes i de fyra hus som byggdes i Uppsala under senare hälften av 30-talet. I dessa fick varje rum tillgång till WC. Byggnaderna var mycket snarlika vanliga hyreshus bortsett från avsaknaden av nästan all köksutrustning.

Byggandet av studentbostäder kom av sig i och med andra världskriget vilket tillsammans med en kraftig ökning av antalet studenter under 1940-talet innebar en stegrad brist på studentlägenheter.

1950 beslutade staten om subventioner för att stimulera produktionen av billiga och ändamålsenliga studentrum med en viss fastställd statlig standard. Detta kom att öka byggandet av studentbostäder i universitetsorterna. Byggnationen kan ses som en del av den allmänna utvecklingen i efterkrigstidens Sverige med självständiga boenden för "icke familjebildande grupper". 1957 beslutades även om subventioner till byggandet av studentbostäder för gifta.

Studentbostäderna var ett led i den allmänna utvecklingen som gjorde sig gällande i efterkrigstiden med självständiga

Studenthemmet Domus på 1960-talet. I bakgrunden höghuset Nyponet vid Körsbärsvägen. Digitalt museum

boendeförhållanden för icke familjebildande grupper; unga vuxna, ensamstående m.fl. En liknande bebyggelse bestående av enkelrum återfanns inte enbart på universitetsorterna utan även speciellt på industriorter för ogifta inflyttade arbetare i form av ungarshotell m.m.. Landstingen gjort även insatser för att ordna bostäder för sjukvårdspersonal.

STUDENTBOSTÄDER I STOCKHOLM

I Stockholm uppfördes två studenthem på Körsbärsvägen. Studenthemmet Domus uppfördes 1952-53 efter ritningar av arkitekten Dag Ribbing med AB Studenthemmet i Stockholm som byggherre. Efter samma arkitekt och byggherre uppfördes det 19 våningar höga studentboendet Nyponet 1956-58. Punkthuset utformades med fasader i tegel och betong och utgör ett framträdande landmärke mellan Östermalm och Vasastan. Nyponet försågs i huvudsak med större lägenheter på 2-3 rum med kök.

I Stockholm grundades Stiftelsen Stockholms studentbostäder i januari 1958 då bostadsbristen för studenter i Stockholm var alarmerande. Endast sex procent av de studerande i staden erbjöds en studentbostad vid tiden. Studentkårerna i Stockholm, (nuvarande SSCO) startade en insamling med målet att bygga fler studentbostäder. För kapitalet som insamlats kunde, med hjälp av Stockholm stad, den första tomtmarken inköpas belägen på Gärdet i kvarteret Våbeln (vid nuvarande Studentbacken). Bostadsområdet Jerum, stod inflyttningsklar 1961 och bestod av tre sammanlänkade åttavåningshus samt ett mindre tvåvåningshus med större lägenheter. Komplexet ritades av arkitektkontoret Klemming & Thelaus. Jerum försågs framförallt med mindre enkelrum i korridor med tillgång till gemensamt kök och kombinerat mat- och vardagsrum men även ett antal lägenheter på ett, två eller tre rum fanns också.

Laila Andersson på Jerum studenthem på Gärdet i Stockholm, 1960-tal. Digitalt museum.

1960-talet kom att bli en stor utbyggnadsperiod för studentbostäder i Stockholmsområdet. Både enskilda byggnader uppfördes så som Fyrtalet, punkthuset Hugin och Munin på Gärdet, Forum på Körsbärsvägen (Östermalm), Roslagstullsbacken och Strix i Solna, men även större bostadsområden som Stora Lappkärrsberget (1962-69, Bengt Lindroos) på Norra Djurgården och Kungshamra i Solna (1965-67, ELLT arkitektkontor) anlades under 1960-talet. Både "Lappis" och Kungshamra byggdes i naturnära lägen med grupperade lamellhus på två till fyra våningar.

Flygfoto över Stora Lappkärrsberget. Wikipedia, 2014.

NULÄGE OCH KARAKTÄR

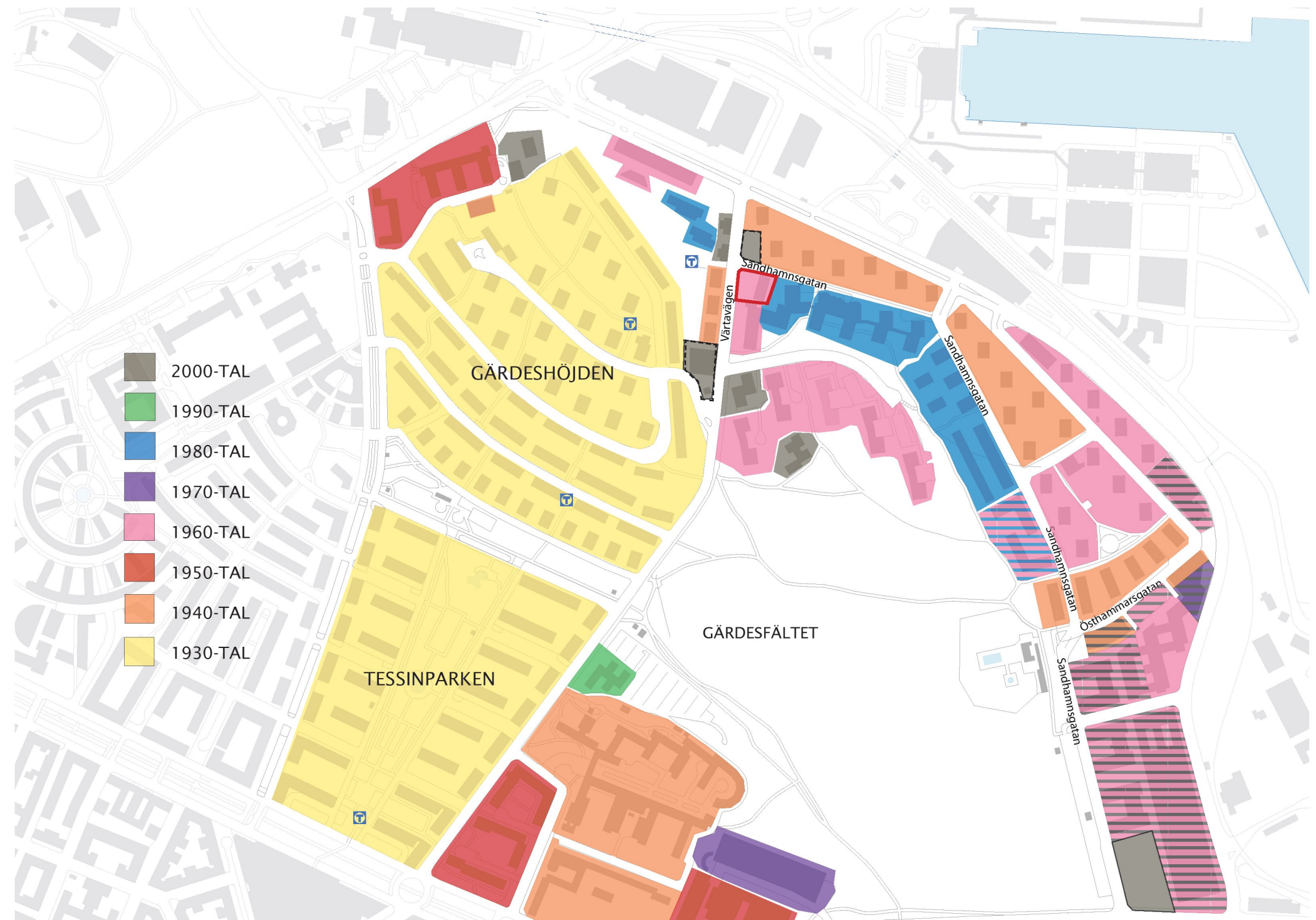
ÅRSRINGAR I STADSDELEN

I västra delen av stadsdelen finns framförallt bebyggelse från 1930-talet som tillhör Gärdets tidiga utbyggnadsetapp.

På Värtavägens östra sida har bebyggelsen tillkommit i etapper mellan 1940-1980-talet. I sydöstra delen av Gärdet längs Sandhamnsgatan har sentida nybyggnadsprojekt och påbyggnader av framförallt 1960-talsbebyggelsen förändrat siluetten och karaktären på denna delen av Gärdet (se skrafferade ytor).

Sentida kompletteringsbebyggelse från 1990- och 2000-tal finns inom stadsdelen och i närheten av planområdet längs med Värtavägen. Ny bebyggelse är under uppförande längs med Värtavägen inom kvarteret New York och Ordonnansen (streckade linjer).

Aktuell fastighet är markerad med röd linje.

VÄRTAVÄGEN

Värtavägen sträcker sig mellan Valhallavägen till Tegeluddsvägen och karaktären skiftar mellan gatans olika delar. Mot norr från krönet i höjd med Furusundsgatan och kvarteret Kampementet har man en ovanligt brokig och svåräst vy intresseväckande vy med Värtaverkets skorsten och Hjorthagens kyrka i fonden. Däremellan bildar kontorsbebyggelsen längs Tegeluddsvägen ytterligare ett skikt.

På västra sidan om Värtavägen är bebyggelsen mer välordnad och har en tydligare relation till gatan. I anslutning till tunnelbanegången, finns två sjuvåningspunkthus uppförda runt 2010. Punkthusen är placerade nära gatan. I det strategiska läget invid tunnelbaneentrén finns en lokal i bottenvåningen som för närvarande inrymmer ett café. Byggnaderna har en form och färgsättning som avviker mot omgivande funktionalistisk och modernistisk bebyggelse. Längre söderut finns kvarteret Ordonnansens tre lamellhus från tidigt 1940-tal uppförda i tre-fyra våningsplan. Garagekomplexet inom Ordonnansen 6 revs i början av 2020 för att göra plats för nytt flerbostadshus i 4-12 våningar, vilket kommer påverka den befintliga byggnadsskalan längs med Värtavägen.

Gärdeshöjden utgör med de höga lamell- och punkthusen i stor utsträckning en egen enhet på höjden.

På östra sidan av Värtavägen, från kvarteret Kampementet och norrut finns varierade byggnadstyper. Bebyggelsen har en svag relation till gatan i jämförelse med västra sidan. Här finns parkmark samt parkerings- och angöringsytor mellan byggnader och gata. Bebyggelsen är förhållandevis storskalig i 7-8 våningar och har tillkommit på 1960-talet och senare.

Det är tydligt att bebyggelsen längs med norra delen av Värtavägen har tillkommit i olika skeden med olika arkitektur- och planeringsideal. Bebyggelsens karaktär är därmed varierad inte bara i orienteringen till gatan utan i både arkitektoniskt uttryck. Gemensamt är de putsade fasaderna som präglar huvudparten av byggnaderna. Färgsättningen är generellt ljus i mer eller mindre dova nyanser. De sentida punkthusen i norra delen skiljer ut sig genom den mörkt blå fasadkulören.

Värtavägen norrut har en för Stockholm osedvanligt brokig karaktär. Bebyggelsen är varierad i både volym, höjd, arkitektoniskt uttryck och orienteringen till gatan. I fonden syns Tegeluddsvägens storskaliga kontorsbyggnader, Värtaverkets skorstenar och Hjorthagens kyrka. Garagekomplexet i Kvarteret Ordonnansen på vänster sida i bilden revs i början av 2020 och kommer ersättas med ett flerbostadshus i 4-12 våningsplan.

Flygvy över Värtavägens norra del med markering som visar byggnadernas relation till gatan. De tillkommande byggnaderna i kvarteret New York och Ordonnansen har inkluderats. Östra sidan har en betydligt brokigare struktur med byggnadsvolymer vinklade i olika riktningar och varierad relation till gatan.

Svenska Bostäders punkthus i anslutning till tunnelbaneuppgången tillkom i början av 2000-talet. Byggnadernas karaktär är i sin arkitektur och färgsättning avvikande mot omgivande bebyggelse.

Kvarteret Rio med bebyggelse från 1960-talet (Rio 11 och 7). Bakom syns del av kvarteret New Yorks punkthus.

Kvarteret Ordonnansens tre lamellhus på västra sidan om Värtavägen uppfördes tidigt 1940-tal. Husens botten- våningar rymmer verksamhetslokaler av olika slag.

Vy mot söder. Östra sidan av Värtavägen har en grönare karaktär med olika arter av träd och buskar. De hög- växta tallarna framför Fyrtalet skapar karaktär till gaturummet. Det nyligen uppförda äldreboendet inom kvarte- ret Kampementet framträder i fonden.

KV. RIO

Utöver Fyrtalet, finns i kvarteret Rio byggnader uppförda för Gärdets sjukhem efter stadsplaner från 1960-talet och 1980-talet. Byggnaderna är storskaliga och har ett våningsantal som varierar från sju till nio.

1960-talsbyggnaderna, Rio 7 och Rio 11, som vetter mot Värtavägen är belägna med olika orientering till gatan men har gemensamt att de är kraftigt indragna för att rymma bl.a. parkering och grönska. 1960-talsbyggnaden på Rio 11 som numera är omvandlad till studentbostäder är till skillnad från Fyrtalets mer expressiva modernism, relativt anonym med släta putsfasader och tydligt hål i mur-verkan.

Längs Sandhamnsgatan är 1980-talshusen mer konsekventa i volym och gruppering. Här har 1980-talets avstängning av Sandhamnsgatan bidragit till att kvarterets inre uppfattas som avskilt från omgivningen. 1980-talsbebyggelsen har en postmodern karaktär med skulpturala fasader men är samtidigt återhållsamt gestaltade.

Längs Värtavägen har marken tydlig nyttokaraktär med asfalterade angörings- och parkeringsytor. Inslaget av grönska, som här är planterad och inte sparad naturlig, är inte obetydligt. Vid Sandhamnsgatan möter de låga, glasade länkbyggnaderna gatan efter en smal remsa bearbetad förgårdsmark. I övrigt är området kraftigt kuperat med sparad naturlig vegetation som delvis är otillgänglig. En gångväg av en typ som är vanligare i ytterstaden mynnar vid Kampementsgatans korsning med Värtavägen.

Rio 11 och före detta Gärdets sjukhem, numera studentbostäder. Entréfasaden vetter mot Värtavägen och är orienterad utefter gatans sträckning men har dragits in några meter. Förgårdsmarken är delvis hårdgjord och har en tydlig nyttokaraktär.

De kopplade 1980-talspunkthusen inom kvarteret Rio har samma vinkling och orientering mot gatan som Kv New Yorks punkthus på motsatt sida Sandhamnsgatan.

1980-talspunkthusen har modellerade fasader med postmodernt uttryck.

Punkthusen länkas samman av glasade länkbyggnader. Mellan punkthusen i fonden syns grönskan vid Kampe-mentbackens höjd.

1980-tals tillbyggnaden av det sjukhemmet mot Värtavägen är parallellt placerad med Fyrtalet med gaveln orienterad mot Sandhamnsgatan. Byggnaden består av sju våningar med indragen teknikvåning på taket. Fasaden har en återhållsam karaktär med slätputsad ljus fasad som anpassats till kvarterets 1960-talsbebyggelse.

Gården tillhörande Rio 8. Sedan början av 2000-talet inryms en förskola i bottenvåningen med lekgård som vetter mot Fyrtalets baksida. Den vinklade Tillbyggnaden av det fd. Gärdets sjukhem gjordes på 1980-talet vilket förutom husen mot Sandhamnsgatan, innebar en förtätning i inre delen av kvarteret.

SANDHAMNSGATAN

Från Värtavägen präglas vyn uppför Sandhamnsgatan av grönska och struktur, med buskage i jämnhöjd med den plats där bilvägen slutar och cykelvägen tar över. Tidigare var gatan en dubbelriktad bilgata. I samband med detaljplaneläggning för att möjliggöra komplettering av bebyggelsen på 1980-talet stängdes gatan av för genomfartstrafik för bilar.

Här har bebyggelsen inom kvarteret New York varit styrande för hur senare tillkommen bebyggelse längs gatan förhåller sig till gatulivet. Vyn präglas av tvärställda hus med gavlar mot gatan, från 1940-tal respektive 1980-tal. Trots att 1980-talsbyggnaderna på gatans södra sida tillhör en annan generation är gavlarna inte väsensskilda från varandra, utan skapar en enhet med punkthusen på den norra sidan. Fyrtalet bryter mot strukturen genom volymens avvikande vinkel.

Det obebyggda partiet av fastigheten New York 1 är den enda ytan med sammanhängande natur- och parkmark längs Sandhamnsgatan i den här sträckningen. Här finns dock viss parkmark och parkerings- och angöringsytor mellan byggnaderna.

Sandhamnsgatans norra sida består av kvartere New Yorks sju punkthus från 1940-talet och vidare kvarteret Oporto vilka både har tydlig karaktär och hus i park. Byggnaderna är åtta våningar höga och placerade i en s-form i förhållande till varandra. Punkthusen som är placerade utefter de topografiska förutsättningarna och kvarteret bär en stark prägel av hus i park. Byggnaderna håller samma skala och höjd. Fasaderna är slätputsade och har en sammanhållen färgskala i ljusa och varma kulörer. Variationen av balkonger, burspråk och fönster är stor.

1940-talspunkthusen på norrsidan bildar med kvarteret Rios 1980-talsbebyggelse en enhetlig struktur genom att gavlarna är vända gatan med samma vinkelvridning. Fyrtalet bryter upp den enhetliga strukturen.

Kvarteret New York har tydlig Hus i park-karaktär. Husen har en samstämd färgsättning i ljusa, varma kulörer.

Punkthuset har en rik intern variation av balkonger, burspråk och fönster.

Del av Sandhamnsgatan är trafikseparerad med gång- och cykeltrafik på norra sidan och biltrafik på södra sidan.

Sandhamnsgatan närmast Värtavägen har en grön karaktär med högväxta lärkträd på norra sidan och lägre växtlighet på södra sidan.

KAMPEMENTET OCH KAMPEMENTSBACKEN

Kvarteren Kampementet och Kampementsbacken är uppbyggt av fem storskaliga och glest placerade flerbostadshus i nio-tio våningar (samt teknikvåningar), uppförda i början av 1960-talet. Byggnaderna är utformade som kopplade punkthus efter en idé av Alvar Aalto men framstår både från Värtavägen och på avstånd som ljusa, släta skivhus. Det är endast från vissa vinklar som indraget i byggnadsvolymerna avslöjar att det här är fråga om sammankopplade punkthus.

Byggnaderna är relativt likartade. De utstrålar en stillsam rationalitet genom sina skarpt skurna volymer, släta putsfasader och enkla fönstertyper. Fönster och balkonger är placerade i tydliga axlar. Genom nätta takband och avsaknaden av tydliga socklar var det tänkt att husen framstå som immateriella skivor utplacerade i landskapet.

Byggnaderna är glest placerade i kuperad terräng med stora friitor.

Fasaderna har delvis indragna och delvis utskjutande balkonger. Även gavlarna har försetts med balkonger. Samtliga byggnader har platta tak med uppskjutande, kopparklädda teknikvåningar.

Det sentida förtätningsprojektet i kvarteret Kampementet har en L-formad och mer kompakt volym på sju våningar och en indragen teknikvåning på det platta taket. Fasad är ljust slätputsad och präglas av burspråk med fönster grupperade om två.

Kampementet sett från Furusundsgatans backe upp mot Gärdeshöjden. 1960-talsbyggnaden till höger framstår som ett skivhus mot Värtavägen men består av två kopplade punkthus. Byggnaden är inte orienterad längs med Värtavägens krökning.

Byggnad i kvarteret Kampementet som rymmer Kampementshallen i bottenvåningen.

Kompletteringsbyggnad i kvarteret Kampementet.

Österifrån öppnar byggnaderna uppp sig och den kopplade punkthusen blir möjliga att läsa av.

Landskapet är kraftigt kuperat och naturpräglat med varierad växtlighet.

GÄRDESHÖJDEN

Gärdeshöjden är bebyggd på 1930- och 40-talen med punkthus i åtta våningar och lamellhus i sex våningar samt souterrängvåningar. Ägostrukturen är småskalig och byggnaderna är individuellt formade vilket ger lamellhusen en "stadsmässig" karaktär. Lamellhusen möter ofta gatan direkt men det är även vanligt med förgårdsmark. Punkthusen står friare, när gatan med ett av fyra hörn.

Putsfasader med burspråk och utkragande balkonger kännetecknar byggnaderna. Entréerna är särskilt omsorgsfullt utformade. Taken är flacka och plåtklädda på punkthusen. Lamellhusen har synliga takfall med takpannor.

När höjden bebyggdes sparades vissa träd och annan vegetation nyplanterades. Parkeringsplatser har i viss mån ändrat karaktären av kombinationen sparad natur och park.

Byggnaderna längs Värtavägens västra sida, de tre tjockhusen samt garagebyggnaden och nätstationen, passar inte in i det huvudsakliga bebyggelsemönstret.

Punkthus på Gärdeshöjden.

Putsfasader med utkragande balkonger och burspråk av olika slag kännetecknar bebyggelsen på Gärdeshöjden.

Färgsättningen präglas av ljusa och varma jordfärger.

TEGELUDDSVÄGEN

Tegeluddsvägen sträcker sig norr om Gärdet, från Lidingövägen i nordväst ner till Lindarängsvägen vid Gärdesfältet. På Tegeluddsvägens norra sida finns storskalig verksamhetsbebyggelse, främst kontor. Byggnaderna består i varierande volymer och planformer och med olika formspråk. Parkeringsytor och anordnade planteringar finns i anslutning till byggnaderna. Bakom byggnaderna går Värtabanan, en järnvägsförbindelse från Tomtebodavägen via Norra Djurgården till Värtahamnen.

På södra sidan finns 1960-talsbebyggelse placerade både i anslutning till gatan och längre in på tomten.

Tegeluddsvägen med storskalig verksamhetsbebyggelse.

På södra sidan om Tegeluddsvägen i anslutning till Värtavägen finns senmodernistisk 1960-talsbebyggelse placerade långt från gatan.

Vy från Tegeluddsvägen mot Värtavägen. Fyrtalet skymtar bakom de högväxta lärkträden.

RIO 7

Studentbostadshuset Fyrtalet på fastigheten Rio 7 är beläget i korsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan. Långsidan vänder sig mot Värtavägen och den norra gaveln orienteras mot Sandhamnsgatan. Byggnaden är kraftigt indragen från Värtavägen och framför finns en förgårdsmark bestående av en asfalterad parkeringsyta med ytor av gräsbevuxen mark med friväxande äldre lövträd och två högväxta tallar. Förgårdsmarken omgärdas i söder av en klippt häck.

Byggnaden utgörs av sju bostadsvåningar, ovan en djupt indragen bottenvåning samt källarplan i suterräng. Mot norr och söder bärs byggnaden upp av mönstergjutna, omålade betongpelare. Pelarhöjden varierar med markens nivåskillnader och är som högst vid garaget i norra delen. Även den bärande plattan/undertaket, samt garagets sidoväggar är i samma formgjutna betong. Entrévåningen är klädd i rött tegel och kantas av ett högt sittande fönsterband i blåmålat trä respektive stål. Taket består av ett platt motfallstak med en plåtklädd ursprunglig tekniköverbyggnad.

Långsidornas fasader består av utfackningspartier i ljus grå cementfiberskivor som ersatte de ursprungliga eternitskivorna på 1990-talet. Mellan utfackningspartierna löper fönsterband, vilka flyttades ut något i samband med fasadrenoveringen. Fönstren har samma indelning som de ursprungliga men har bytts från trä till metall. På gatufasaden finns indragna balkonger. Även balkongerna är utflyttade i liv med fasad och fronterna har försetts med nya cementfiberskivor. Balkongfasaderna har kvar sin ursprungliga utförande med panelinklädnad i en mörkblå kulör men de glasade balkongdörrarna är utbytta. Gavlarna präglas till skillnad från långsidorna av en slutenhet där endast den centrerade fönsterlinjen bryter muren. Gavlarnas putslik beklädnad (serporox) tillkom under 1990-talets fasadrenovering.

Bostadsentrén är placerad till söder, där överbyggnaden skapar ett mindre väderskyddad entréplats. Här finns ursprunglig markbeläggning i form av mönsterlagda betongplattor. En asfalterad gångväg leder fram till entrén från Värtavägen.

Från Sandhamnsgatan leder en infart till den öppna markparkeringen samt ner till byggnadens parkeringsgarage. Intill garagets infart finns en mindre gräsyta med buskage och en hårdgjord yta dit en sopmlock är placerad.

På baksidan mot öster finns en gårdsyta med delvis hårdgjord mark bestående av betongplattor och en grusad plan för boulespel samt planeringskärl i betong. I södra delen av gården finns en gräsyta med ett flertal lövträd. Gården i öster ramar in mot Sandhamnsgatan i norr av en häckplantering och en mönstergjuten betongmur.

Byggnaden vilar delvis på höga betongpelare och delvis på en indragen tegelklädd entrévåning. Fasadrenoveringen som utfördes i samband med tilläggsisoleringen på 1990-talet påverkade inte byggnadens karaktär på ett betydande sätt. Förgårdsmarken mot Värtavägen består av en asfalterad parkeringsyta med omgivande gräsmatta och vegetation i form av tall och lövträd.

Vy från väster och Gärdets tunnelbaneutgång. Fyrtalets norra del med garageinfart kan tydligt avläsas härifrån. Den södra delen av byggnaden döljs av lamellhus i kvarteret Ordonnansen.

Från korsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan från norr. Både Rio 7 och intilliggande Rio 11 i söder är väl indragna från Värtavägen och har trots hårdgjorda ytor för parkering en grön prägel med växtlighet i form av gräsytor, träd och buskar som ger en luftighet mellan bebyggelse och gata.

Fyrtalet sett från Sandhamnsgatan österifrån. Fasaden mot öster präglas av de långa obrutna fönsterbanden. Den putsade gaveln är mer sluten med endast en centrerad fönsterslits. Byggnaden bäddas in av växtlighet i form av högväxta lövträd och häckväxter på gården samt en häckplantering mot Sandhamnsgatan.

En asfalterad gångväg leder direkt från Värtavägen till huvudentrén. Den tegelklädda bottenväningen kantas av ursprungliga fönsterband placerade i fasadens överkant. Vita aluminiumfönster har tillkommit i bottenväningen som påverkat den ursprungliga karaktären negativt.

Infart till det överbyggda garaget sker mellan pelarstöden. Både infart och garageytor är asfalterade. Intill garageinfarten finns en mindre gräsyta med växtlighet i form av buskar samt en hårdgjord yta med en sopmollock.

Pelare, undertak och sidoväggar i formgjuten, omälad betong.

Marken i garaget är asfalterad och fundamenten har krupit upp något. Ursprungliga kvadratiska belysningsarmaturer i taket har avlägsnats och utrymmena har täckts för. Nya belysningsarmaturer har monterats på pelarna.

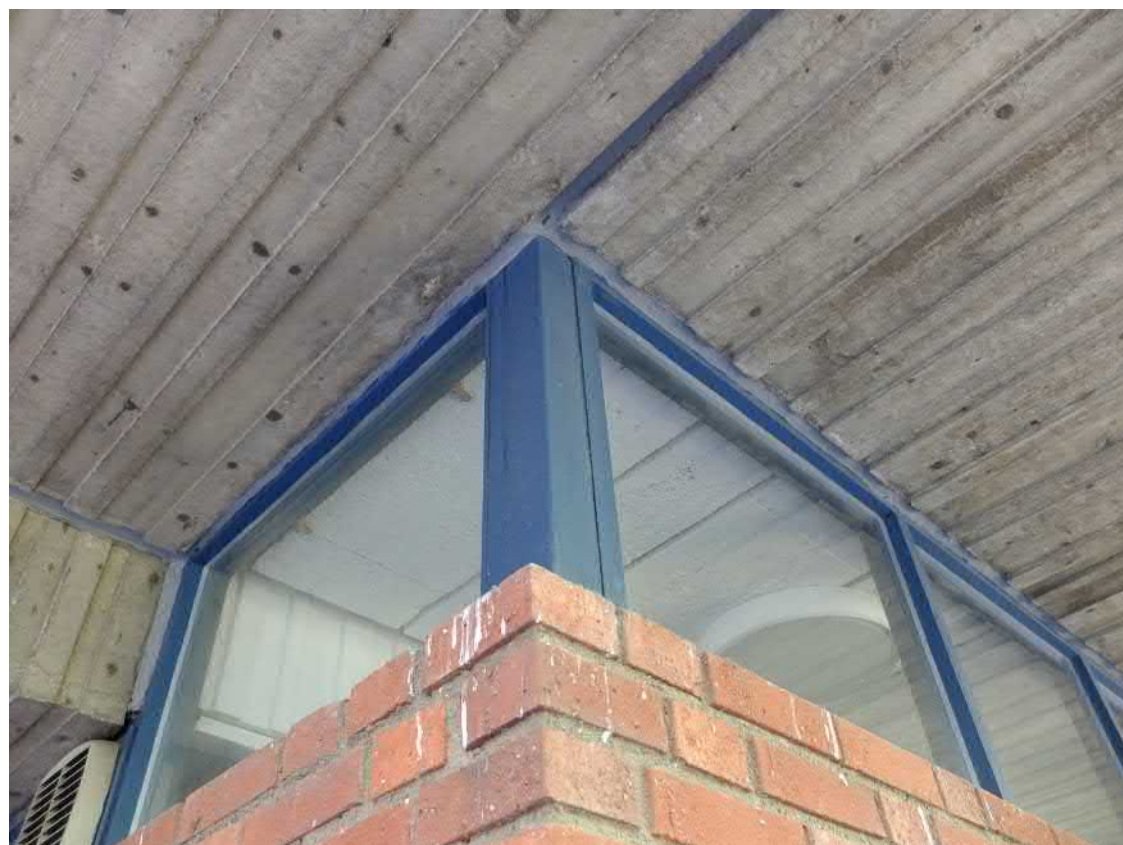
Garaget fortsätter under gården mot öster. Ett sekundärt räcke längs med östra sidan har reducerat in- och utblickar genom det öppna garaget. I garaget under norra gaveln har ursprungliga dörrar och portar bytts, fasadpartiet i betong har övermålat i vitt.

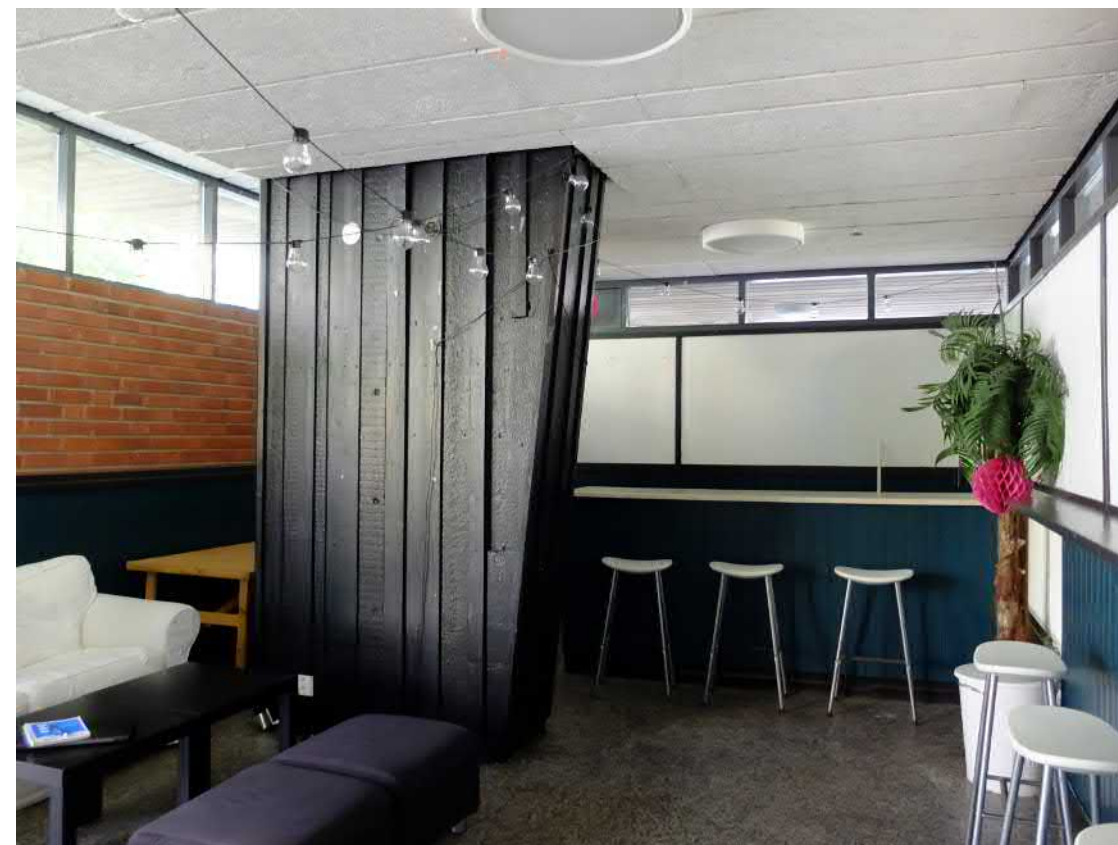
Huvudentrén är placerad till södra gavelsidan. Den överbyggda entrévåningen bildar en väderskyddad entréplats. Marken är påtagligt högre mot söder och ursprungligen fanns en trappa längs med fasad som överbyggde nivåskillnaderna. I teglet syns idag spår efter denna trappa.

Huvudentrén mot söder. Entréparti i brunloxerad aluminium är sekundärt men har en likartad indelning som originalentrén. Markbeläggningen bestående av rektangulära betongplattor lagda i geotermiskt mönster är original.

Ursprungliga blåmålade fönsterband i bottenvåningen. Den indigoblå kulören återfinns även i fönsterpartier på Villa Delin.

Utsidans material och pelarstöd, utgör även en del av insidans arkitektur. här i den nuvarande föreningslokalen i entrévåningen.

Gavelsidan mot norr.

Fasad mot gården med entré till föreningslokalen. Den glasade trädörren är sekundär och fönster med vita karmar tillkom 2011 när entréväningen inreddes med två studentlägenheter vilket har påverkat fasaduttrycket negativt.

På baksidan finns en grusad bouleplan och ovalt formade planteringskär i betong, vilka inte tillhör den ursprungliga gestaltningen av gården.

Baksidan består av gräsytor i södra delen med växtlighet i form av träd och buskar. Mot fastigheten i öster avgränsas gården med ett smidesstaket. Närmast huset och i norra delen finns markbeläggning i form av betongplattor.

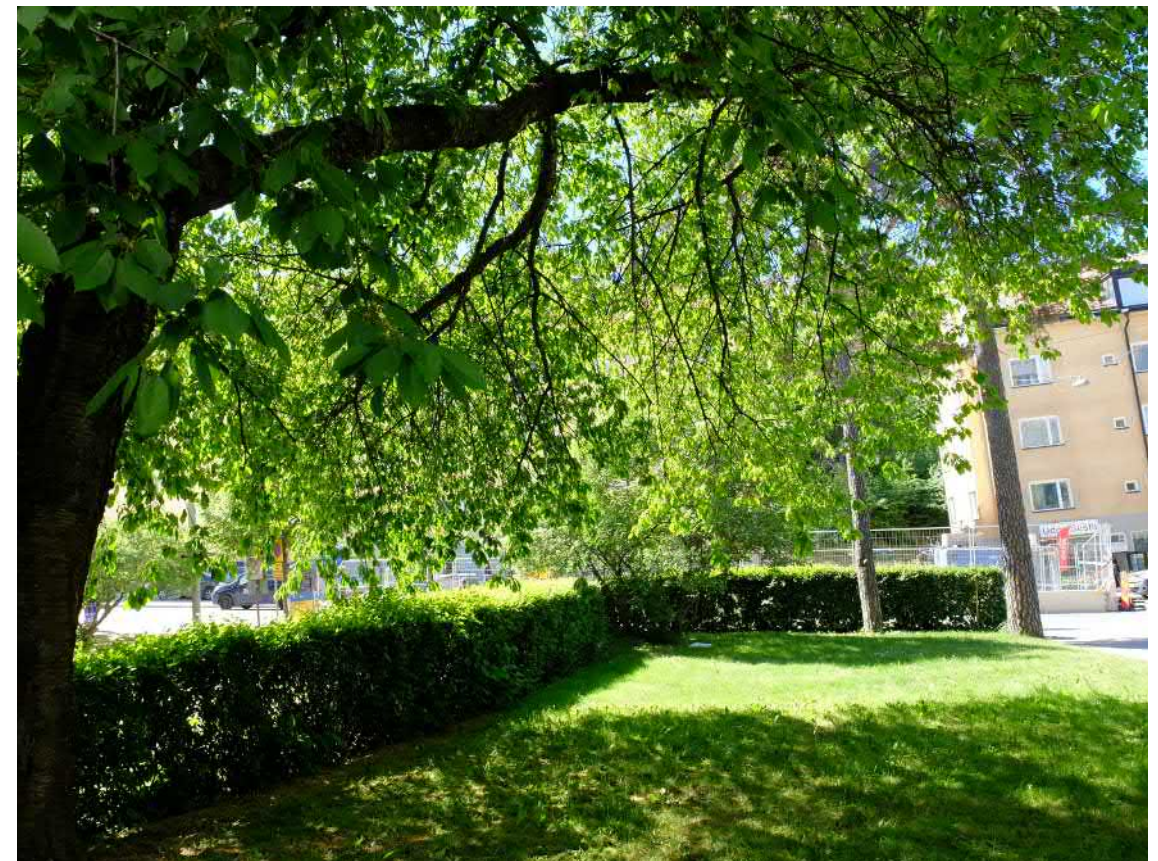
En formgjuten betongmur omgärdar norra gården mot Sandhamnsgatan i norr. Delar av muren kantas av ett sekundärt stålräcke.

På förgårdsmarken mot Värtavägen förekommer flera olika trädarter, bl.a. Kastanj, körsbär och tall som bidrar till karaktären.

Förgårdsmarken är till stora delar hårdgjord och de gräsbevuxna ytorna är förhållandevis små.

En klippt häck ramar in tomten och utgör gräns mot den intilliggande fastigheten Rio 11.

KULTURVÄRDEN

STADSDELEN GÄRDET OCH KVARTERET NEW YORK

Gärdet är ett tydligt och genomgående exempel på en miljö från funktionalismens genombrott med det genomförda stadsplaneidealet från 1930-talet. Gärdeshöjdens bebyggelse bestående av lamellhus och högre punkthus har stor betydelse för stadsbilden då de är synliga på långt håll och bildar en funktionalismens årsring i stadens siluett. Bebyggelsen i Gärdesstaden präglas av den tidiga funktionalismens formspråk och har en enhetlig arkitektur både sett till skala och utformning. Denna karaktär präglar även de närliggande kvarteret New York och Oporto vid Sandhamnsgratan som uppfördes i början av 1940-talet. Kvarteret New York är ett mycket representativt exempel på "hus i park" med dess flerbostadshus i form av punkthus, dynamiskt placerade i förhållande till varandra i terrängen/naturen som präglas av grönska.

VÄRTAVÄGEN

Värtavägens bebyggelse har växt fram successivt och har en ovanligt brokig karaktär för Stockholm med bebyggelse från skilda tidsepoker i varierad skala. Den brokiga karaktären förstärks av byggnadernas varierade orientering i förhållande till gatan. Östra sidan av Värtavägen bebyggdes först under 1960-talet i ett planmönster som i betydligt högre grad än 1930-talsbebyggelsen tar avstånd från den traditionella staden. Här har bilismen gjort sitt intåg i stadsplaneringen. Östra sidan om Värtavägen präglas även av det ökade behov av institutioner som välfärdssamhället förde med sig. Här byggdes sjukhus och studentbostäder på 1960-talet samt servicehus på 1980-talet och äldreboende kring 2000.

FYRTALET

FYRTALET I SIN OMGIVNING

Fastigheten Rio 7 med studentbostadshuset Fyrtalet har ett stort kulturhistoriskt värde som en integrerad del av den samlade miljön på övre Gärdet, vilken i hög grad präglas av modernismens stadsplaneideal med friliggande bebyggelse omgiven av grönska; "hus i park". Exempelvis finns det en stark koppling när det gäller byggnadens volym, orientering och placering med de monumentala skivhusen från 1960-talet söder om Kampementsbacken, men det finns även en grundläggande stadsplanemässig samhörighet med den mer näraliggande 1940-talsbebyggelsen i kvarteret New York på Sandhamnsgatans norra sida. Fastigheten med byggnad bidrar ur denna synvinkel positivt till upplevelsen och den historiska förståelsen av området som helhet.

Till de stadsbildsmässiga värdena bidrar även byggnadens framträdande placering i gatumiljön, mitt emot utgången från Gärdets tunnelbanestation där Sandhamnsgatan möter Värtavägen.

BYGGNADENS ARKITEKTUR OCH GESTALTNING

Studentbostadshuset Fyrtalet är ett formstarkt och högkvalitativt exempel på 1950 och 1960-talens internationellt orienterade modernistiska arkitektur. De arkitektur- och personhistoriska värdena förstärks av att detta är ett av få förverkligade projekt av den betydelsefulla arkitekten Léonie Geisendorf. Anläggningen utgör en konsekvent och skickligt genomförd helhetsmiljö med relativt få motsvarigheter i Stockholm och i landet som helhet. Gestaltningen uppvisar likheter med de byggnader som Geisendorfs läromästare Le Corbusier uppförde under efterkrigsperioden, men formspråket är ändå starkt personligt och präglad av byggnadens upphovsperson.

Uttryck för de arkitekturhistoriska värdena är byggnadens grundläggande disposition och volym. En ljus och långsmal "låda" vilar på betongpelare ovan en djupt indragen och asymmetriskt placerad bas, vilken i sin tur samspelar med det flacka takets skulpturala och sidoförskjutna teknikuppbyggnad. Till denna övergripande karaktär hör även byggnadens medvetna spel

mellan slutna gavelskivor och mer öppna långsidor, där särskilt de svepande fönsterbanden och de indragna balkongernas skuggspel är betydelsefulla för gestaltningen.

Materialanvändningen är karakteristisk för arkitekten och tiden, och förstärker kopplingen till ett annat av Geisendorfs byggnadsverk, nämligen S:t Görans gymnasium på Kungsholmen. Bottenvåningens robusta tegel och formgjutna omålade betong kontrasterar mot de övre våningarnas maskinmässigt släta skivmaterial. Betongens särpräglade mönstergjutning med en varierad panelliknande form bidrar till en konstnärlig reliefverkan. Till detta bidrar de gestaltningsmässigt viktiga stompelarna, vilka smalnar av nedåt och på så sätt blir smäckrare och mindre dominerande i sammanhanget. Även materialens naturliga kulörer är betydelsefulla, med rött tegel, obehandlad betong och ljusgrå skivmaterial och puts, med en avvikande blå kulör i bottenvåningens ursprungliga fönsterpartier.

Den i sammanhanget ganska ovanliga lösningen med ett öppet men överbyggt garageutrymme under norra gaveln utgör en koppling till den tidiga modernismen och till Le Corbusiers idéer om huset som en maskin. Samtidigt bidrar detta även till samhällshistoriska värden eftersom det pedagogiskt illustrerar 1960-talets framväxande bilsamhälle, där nya lösningar krävdes för att bemästra de utmaningar som en oavbrutet expanderande privatbilism ställde.

Fyrtalet är i huvudsak en välbevarad byggnad utvändigt. 1990-talets fönsterbyte och tilläggsisolering med nya fasadskivor och putsytor skedde med en jämförelsevis hög grad av anpassning till byggnadens ursprungliga arkitektur, och påverkar därför inte anläggningens kulturhistoriska värden på ett avgörande sätt. Andra inslag, som bottenvåningens sentida vita fönster, är kraftigt avvikande och påverkar den ursprungliga arkitekturen på ett negativt sätt.

KONTINUITET I FUNKTIONEN

Byggnaden uppfördes för Stiftelsen Stockholms Studentbostäder, och används än idag för det ursprungliga ändamålet. Denna obrutna kontinuitet utgör en kulturhistorisk kvalitet. Fyrtalet representerar 1960- och 1970-talens kraftiga utbyggnad av studentbostäder, och utgör ur denna synvinkel ett led i berättelsen om välfärdssamhällets utveckling med förbättrade bostadsförhållanden för alla och med

möjligheter till högre utbildning för bredare befolkningsgrupper än tidigare.

TIDSTYPISK UTEMILJÖ

Bidragande till anläggningens kulturhistoriska värden är utemiljön, som i huvudsak bevarar sin ursprungliga och tidstypiska karaktär knuten till modernismens ideal inom trädgårdsplaneringen. Uttryck för detta är bland annat byggnadens omgivande öppna gräsytor med friväxande träd, vilket kontrasterar mot hårdgjorda partier i betongplattor vid entré och gårdsfasad, liksom mot murar i omälad formgjuten betong. Lösningen med en särskild gångväg till huvudentrén är typisk för den tidens planering, viken även inom de enskilda fastigheterna strävade att i största möjligaste mån separera trafikslagen.

KARAKTÄRSDRAG OCH BYGGNADSEDELAR MED SÄRSKILDA KULTURVÄRDEN

- Byggnadens bevarade ursprungliga funktion som studentbostadshus.
- Ursprunglig grundform, volym och höjd, med en fristående byggnadskropp vilande på djupt indragen bottenvåning och med synliga bärande stompelare.
- Dispositionen med överbyggt garage under norra gaveln och överbyggd huvudentré i söder.
- Fasadernas grundläggande uttryck och materialverkan med slutna gråputsade gavelskivor samt ljusa långsidor med fönsterband, utfackningspartier i skivmaterial och indragna balkonger.
- Ursprungliga material och ursprunglig detaljutformning: exempelvis rött tegel i botten- och källarvåning; mönstergjuten omålad betong i stompelare, undertak, väggpartier samt balkongplattor; de fristående pelarnas nedåt avsmalnande form; bottenvåningens ursprungliga fönsterpartier i blåmålat trä och stål; balkongernas innerväggar i träpanel.
- Ursprungligt flackt motfallstak, med ursprunglig teknikuppbyggnad i svart falsad plåt.
- Sekundära fasadmaterial och byggnadsdelar som till sin utformning ligger nära de ursprungliga: exempelvis cementfiberskivor i utfackningspartier och balkongfronter; fönsterband och fönsterslitsar med indelning; det glasade entrépartiets indelning.
- Utemiljöns grundläggande gestaltning; exempelvis öppna kuperade gräsytor, friväxande lövträd, delvis mönsterlagda partier i betongplattor vid entré och på gård; formgjuten betongmur mot Sandhamnsgratan.

Byggnadens grundform, volym och höjd utgör ett av byggnadens främsta karaktärsdrag med en byggnadskropp som vilar på en djupt indragen entrévåning med överbyggt garage respektive huvudentré på var sida omgivandes synliga stompelare i betong.

Bottenvåningens robusta tegel och formgjutna omålade betong kontrasterar mot de övre våningarnas maskinmässigt släta skivmaterial. Byggnadens fasad ovanför bottenvåningen karaktäriseras av slutna gråputsade gavelskivor samt ljusa långsidor med fönsterband, utfackningspartier i skivmaterial och indragna balkonger.

Ursprungligt tegel i botten- och källarvåning, undertak, väggar och fristående pelare med avsmalnad form i mönstergjuten omålade betong. Ursprungliga fönsterpartier i fönsterband i blåmålat trä och stål.

Cementfiberskivor i utfackningspartier och balkongfronter samt fönster och balkongdörrar är sekundära men bevarar i hög grad ursprunglig karaktär. Panelklädda balkongväggar, balkongplattor och blå fönsterband är original.

Ursprunglig mönsterlagda betongplattor finns vid huvudentrén i söder.

Formgjuten betongmur mot Sandhamnsgatan.

Utemiljöns gestaltning präglad av öppna kuperade gräsytor, friväxande lövträd och tall. Den separata gångvägen till entrén är ett tidstypiskt inslag för tidens strävan mot trafikseparering.

PLANFÖRSLAGET

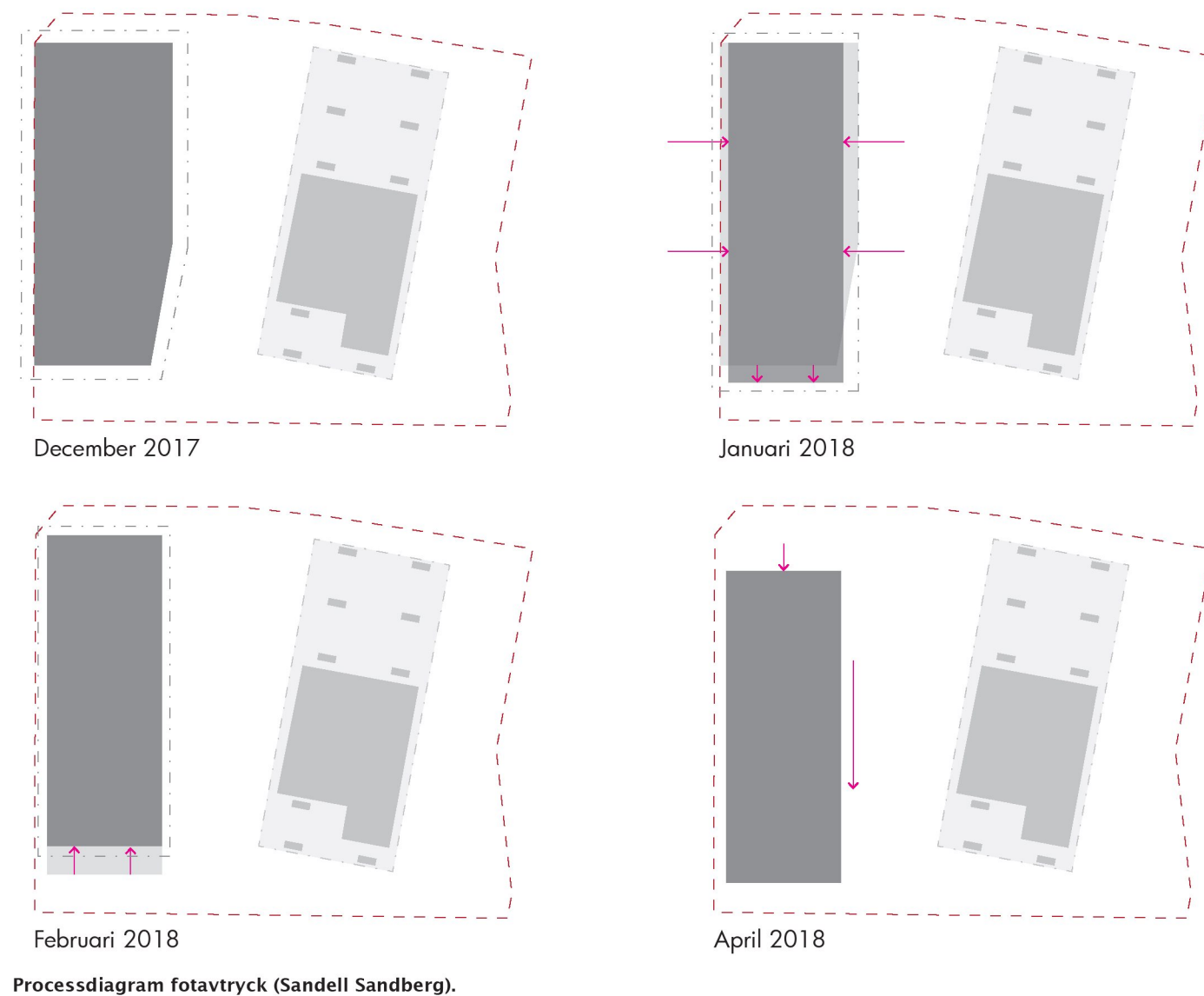
ARBETSPROCESSEN

Planarbetet för ett nytt studentbostadshus på fastigheten Rio 7 påbörjades i slutet av 2017. Under processens gång har olika höjder och fotavtryck studerats för att på bästa sätt anpassa en ny byggnad till norra Gärdet men framförallt till Fyrtalet och närmiljön vid korsningen Värtavägen och Sandhamnsgatan. Även olika gestaltningar av fasaden har studerats.

Ett första förslag från december 2017 bestod av en bredare volym med placering direkt mot gatan och med en vinkel i söder anpassad till Fyrtalets vinkelvridning.

Därefter (januari 2018) smalnade volymen av både från gata och gård och förlängdes istället mot söder. Senare (februari 2018) provades att dra tillbaka volymen i söder i liv med Fyrtalets södra gavel. Volymen var nu placerad i linje med det befintliga "Fyrtalet", men samtidigt parallellt placerad gentemot Värtavägen. Våningsantalet bestod i det här läget av totalt sju våningar. Fotavtrycket konstaterades dock bli för stort mot norrsidan och behövde anpassas bättre till Fyrtalet. Vyer mot Fyrtalet från tunnelbanan och korsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan bedömdes vara särskilt viktiga att beakta.

Utifrån den aspekten drogs fotavtrycket in från Sandhamnsgatan i norr för att exponera större del av Fyrtalet och pelarmotivet. I stället utökades fotavtrycket längre mot söder och höjden justerades till 8 våningsplan med en indragen teknikbyggnad på taket. En utökad byggnadshöjd bedömdes sett till platsens kulturmiljö och stadsbild vara tåligt och på så vis kunde fotavtrycket reduceras.

AKTUELLT PLANFÖRSLAG

Det aktuella planförslaget omfattar ett nytt studentbostadshus med 94 studentbostäder beläget på fastigheten Rio 7 vid Värtavägen-Sandhamnsgatan. Förslaget avser förhålla sig till det befintliga studentbostadshuset "Fyrtalet" på samma fastighet och samtidigt bidra till ett mer urbant stadsrum längs med Värtavägen. Byggnaden orienteras mot Värtavägen indraget en dryg meter för att skapa en liten förgårdsmark. Vid korsningen är huset indraget drygt 7 meter vilket skapar en slags torgbildning mot Sandhamnsgatan vilket också avser synliggöra Fyrtalets norra gavelsida från Tunnelbanan.

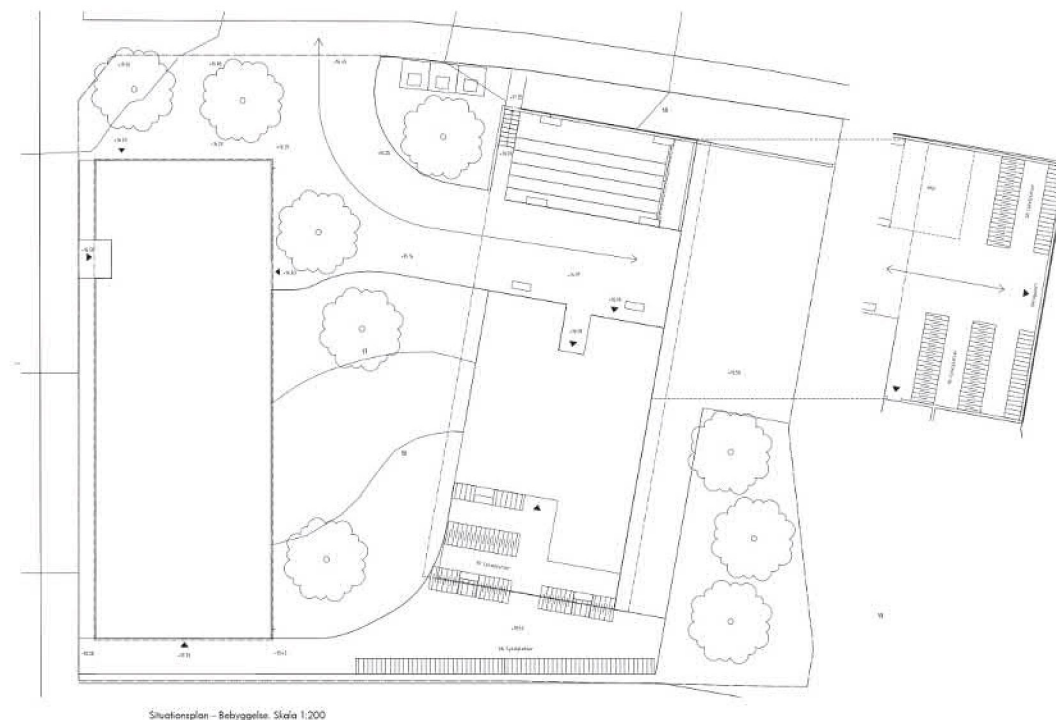
Fyrtalets garageentré används idag i stor utsträckning som huvudsaklig entré av studenterna på grund av närheten till tunnelbanan. Garaget används inte i samma grad som när byggnaden uppfördes på 1960-talet och planförslaget avser därför skapa en tydligare entré och utveckla platsen för sociala aktiviteter t.ex. genom utomhusbio med sittor och belysning.

I byggnadens entréplan består av två våningar. I Entrérummet har dubbel takhöjd. Mot korsningen Sandhamnsgatan-Värtavägen ligger en lokal för kaféverksamhet, mini-livs eller dylikt, där den övre våningen är indragen, vilket ger lokalen dubbel takhöjd. Stora glasade partier i detta hörn och på gaveln ska skapa en luftighet och ökad genomsiktighet gentemot Fyrtalet. I entréplanet ryms även tvättstuga, miljörum, cykelrum och teknikrum. Dessa funktioner fördelas på de två entréplanen och sammanlänkas längs med långsidan mot Värtavägen genom att den övre våningen är något indragen. På det övre entréplanet mot gården ryms även fyra studentbostäder som också får egen uteplats.

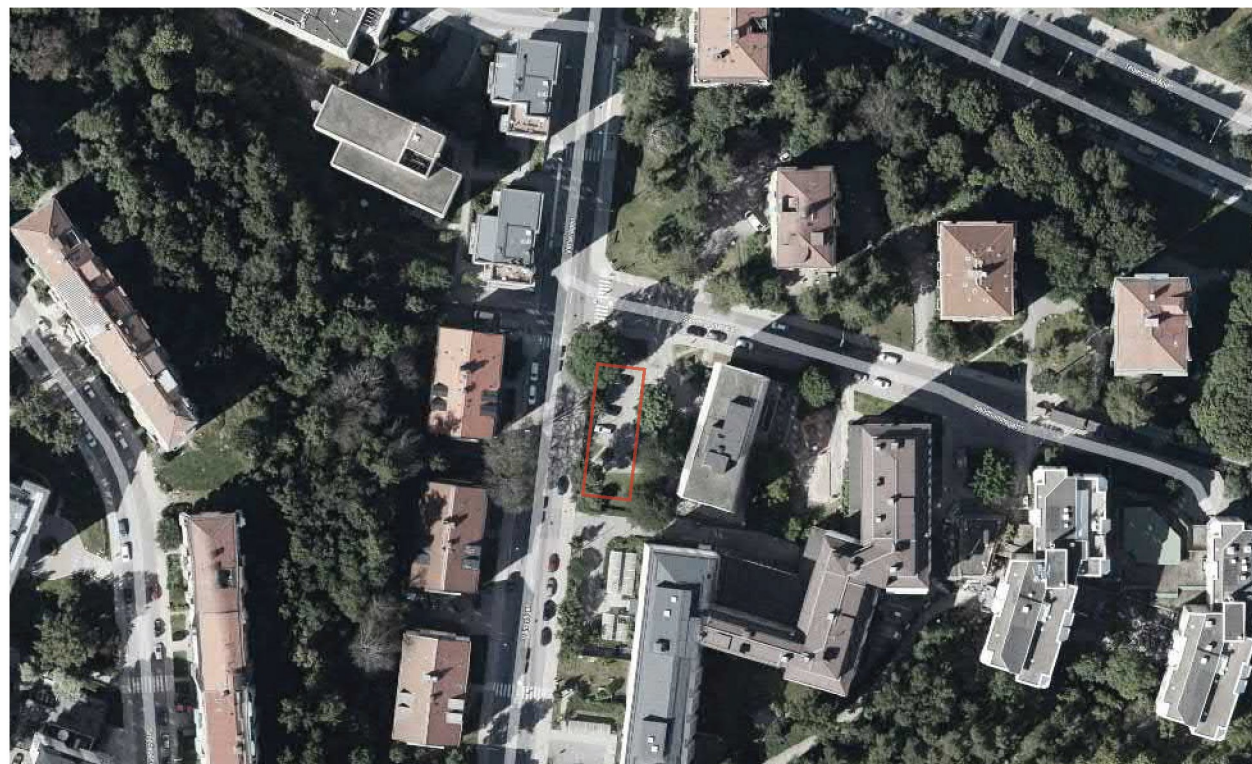
Ventilationsanläggning och hisstopp samlas på taket vilket möjliggör ett mer öppet bottenplan och plats för bostäder mot gården. Teknikvåningen placeras indragen på byggnadens norra del.

Huvudentrén är placerad mot Värtavägen och två gårdsentréer förläggs till baksidan vilka leder till respektive trapphus. Ytterligare en entré är placerad på den norra kortsidan. Infart till garaget är kvar i samma läge som tidigare. Den asfalterade körbanan ersätts med ny markbeläggning i betong/ny asfalt och kantas av träd.

Bostadsvåningarna disponeras med lägenheter på var sida om en korridor förskjuten något österut. Mot Värtavägen och på gavlarna placeras större enrumslägenheter och mot gården ligger lägenheter som är något mindre.

Situationsplan som visar placering av ny byggnad i förhållande till Fyrtalet och disponering av entréplanet. (Sandell Sandberg).

Läge för nytt studentbostadshus på fastigheten Rio 7. Karta bearbetad av Sandell Sandberg.

UTEMILJÖ

Den nya byggnaden avser att skapa en avskärmande effekt mot Värtavägen och en skyddad innergård som öppnar sig i norr och söder. Ambitionen är att skapa en välkomnande plats för rekreation och social samvaro för studenterna. Den nya innergårdens gestaltning tar utgångspunkt i Geisendorfs modernistiska och enkla landskapsplanering med gräsmatta som omges av hårdgjorda ytor i form av plattsättning i betong. Över gräsmattan föreslås en stig med flata oregelbundna stenar som bäddas in i gräset. Befintligt äldre körsbärsträd ersätts med ett nyplanterat körsbärsträd, liksom övriga lövträd och tallar på förgårdsmarken som ersätts med ekar för att bidra till det ekologiska spridningssambandet i nationalstadsparken.

Den befintliga svängda infarten från Sandhamnsgatan är kvar i nästan samma läge. Både körbana och garage beläggs med betongplattor.

Ny markbeläggning utformas med viss avvikelse genom t.ex. mönster plattstorlek och kulör, i förhållande till befintlig markplanering för

att på så vis skapa ett läsbart men samtidigt anpassat tillägg till Fyrtalet. På Fyrtalets gård i öster bevaras sekundär markbeläggning i betong. Originalplattorna som finns närmast huset och i anslutning till den södra entrén bevaras. Befintliga högväxta lövträd på gården i öster sparas men möjlighet till odling i odlingslådor tillkommer vid befintlig gräsyta. Befintligt räcke mellan garage och ersätts med nytt genomsiktligt räcke, anpassat till Fyrtalets karaktär.

Befintlig sophantering i form av rund sopmolok flyttas ut mot Sandhamnsgatan och ges en mer diskret utformning med nedsänkt placering i backen.

Den öppna delen av garaget föreslås att utvecklas till en ny mötesplats för sociala aktiviteter. Här föreslås en reversibel gradäng eller liknande som inte medför något ingrepp i byggnaden. En ny trappa föreslås på utsidan av det befintliga husets västra sida upp mot Sandhamnsgatan. Den äldre belysningen renoveras och återsätts i bruk.

Muren på utsidan av garaget längs med Sandhamnsgatan bevaras och ny växtlighet i form av buskar tillkommer.

Platsmarken i korsningen Värtavägen och Sandhamnsgatan som sluttar ner mot gatukorsningen, beläggs med betongplattor i samma mönster och storlek som markbeläggningen utanför den södra entrén till Fyrtalet, men med en avvikande kulör. Platsen planteras med två ekar. Platsen ska kunna användas som uteservering för ett eventuellt café i nedra botten.

Marken söder om den nya byggnaden kommer att beläggas med betongplattor som i mönster och val av plattor kommer att avvika något från originalplattorna i direkt anslutning till entrén till det befintliga huset.

Den södra sidan om den befintliga byggnaden kommer även fortsättningsvis att användas som cykelparkering.

Det gröna gårdsrummet (Sandell Sandberg).

Landskapsritning, Kv Rio (Ekologigruppen).

Fasad mot väster (Sandell Sandberg).

ARKITEKTUR OCH GESTALTNING

Den nya byggnaden föreslås att uppföras i åtta våningar med en teknikbyggnad på taket förskjuten mot norr. Entréplanet som är i två våningsplan, kläs i rött tegel liknande Fyrtalets, med partier och detaljer i corten alternativt i kulör så nära teglet som möjligt. De höga fönstren i norr och väster exponerar de båda våningsplanen, mot gatan, där det nedre delvis ligger under markplan.

Bostadsvåningarna utmärks av en strikt fönstersättning och en fasad klädd med keramiska plattor i en varmgrå ton med vilsam och matt ytstruktur. Fönstren i bostadsvåningarna ges liknande kulör som sockelvåningens tegelfärg för att binda ihop gestaltningen. Fönster och dörrar är något livförskjuten mot bostadsvåningarna vilket är tänkt att skapa mer liv och robusthet till fasaden. Även sockelvåningen är något indragen i förhållande till resterande våningar. Huvudentrén är placerad i byggnadens norra del, mot Värtavägen och är indragen en dryg meter från fasadlivet för att skapa tydlighet och för att accentuera entrén från gatan.

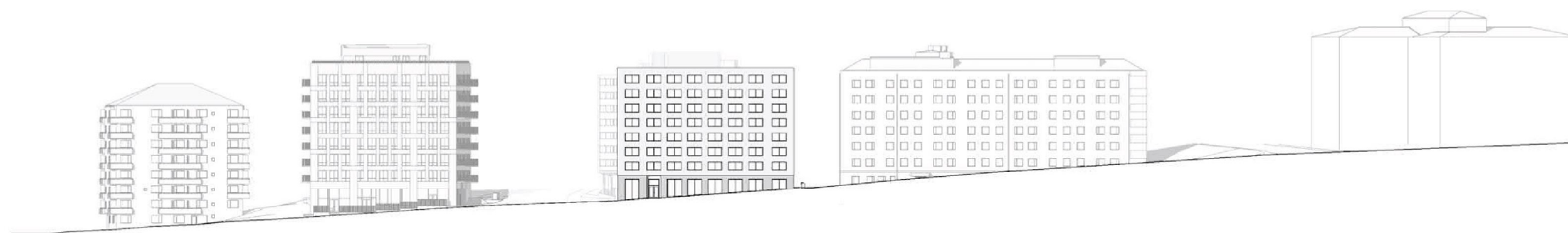
Teknikbyggnaden på taket kläs med samma röda tegel som sockelvåningen och kan även kläs med en fasadväxt för att skapa ett grönt tillägg till stadsbilden från de vinklar där den kommer bli synlig. Ventilationsanläggning och hisstopp samlas i teknikbyggnaden, för att undvika att påverka vyn söderifrån från Kampamentsbacken.

Fasad mot norr (Sandell Sandberg).

Sektion längst med Sandhamnsgatan. Skala 1:800

Sektion längst med Värtavägen. Skala 1:800

Fasadsektioner från Sandhamnsgatan respektive Värtavägen (Sandell Sandberg).

KONSEKVENSBEDÖMNING

UNDERLAG FÖR BEDÖMNING

- Rio 7, Studentbostäder, 2019-12-11, Sandell Sandberg
- Fotomontage, Sandell Sandberg
- Gestaltungsbeskrivning, Rio studentbostäder, Sandell Sandberg

BEDÖMNINGSGRADER

Stora negativa konsekvenser uppstår när påverkan sker i kulturmiljö med höga bevarandevärden - vanligen riksintresse och regionalt och lokalt utpekade viktiga värden men stora värden kan också representeras av mycket värdefulla enskilda objekt som inte alltid kommit med i övergripande inventeringar. Om påverkan innebär att miljöns värdekärnor skadas eller får till följd att viktiga samband och strukturer går förlorade uppstår stor negativ påverkan.

Måttliga negativa konsekvenser uppstår när viktiga kulturmiljövärden påverkas i mindre grad än ovan. Kulturmiljö som fragmenteras så att dess helhet inte kan uppfattas. Strukturer och samband försvagas och blir mindre tydliga. Enstaka kulturvärden, välbevarade, unika eller på annat sätt värdefulla i ett regionalt perspektiv går förlorade.

Små negativa konsekvenser uppstår när enstaka kulturmiljöobjekt av mindre betydelse påverkas eller tas bort. De enstaka objekten är inte betydelsebärande för kulturmiljöns helhet eller är inte unika eller sällsynta av sin typ. Samband och strukturer kan även i framtiden uppfattas.

Positiva konsekvenser uppstår när projektet bidrar till att tydliggöra och förstärka kulturmiljöns samband och strukturer.

RIKSINTRESSET STOCKHOLMS INNERSTAD MED DJURGÅRDEN

Planområdet ligger inom riksintresseområdet för kulturmiljö Stock-holms innerstad med Djurgården. Stadsdelen Gärdet återspeglas av uttrycket för 1900-talets stadsbyggande och bebyggelseutveckling med tydliga kopplingar till välfärdssamhället. Inom riksintresset har Gärdesstaden pekats ut som värdekärna där uttrycken återspeglas särskilt väl. Planområdet ligger i gränslandet för Gärdets äldre utbyggnadsetapp som koncentreras till västra sidan om Värtavägen och bebyggelsen på Värtavägens östra sida som präglas av en varia-tion av bebyggelse framförallt uppförd mellan 1940-1980-talet. Då planförslaget inordnar sig i bebyggelsen på östra sidan om Värta-vägen i höjd och skala bedöms värdekärnan, som i stor utsträckning utgör en egen enhet på höjden, inte utmanas eller påverkas negativt.

I stadsdelen har ett antal förtätningsprojekt genomförts på 1990- och 2000-talet, varav flera av projekten har skett utefter Värtavägen. Inom kvarteret New York är ett nytt bostadshus under uppbyggnad och i kvarteret Ordonnansen planeras ett nytt höghus på 4-12 våningar. Planförslaget innebär ytterligare en ny byggnad vid Värtavägen. Dessa nya tillägg, inkluderat ny byggnad på Rio 7, kommer förändra stadsbilden och påverka den befintliga bebyggelsekaraktären och gaturummet längs med Värtavägen negativt. Ny byggnad på fastigheten Rio 7 bedöms medföra små negativa konsekvenser på riksintresset. Projektet riskerar inte att påtagligt skada riksintresset.

FYRTALET

Fyrtalets roll i stadsbilden som arkitektoniskt landmärke och solitär i området försvagas kraftigt då stor del av byggnaden kommer skymmas av den nya volymen och då fasaden mot Värtavägen inte längre kommer vara möjlig att uppleva i sin helhet. Byggnadens relation till gatan och till omgivande bebyggelse kommer påverkas då ny byggnad placeras framför mot Värtavägen. Att bebygga förgårdsmarken innebär att ett betydande uttryck för den ursprungliga planeringen av området och fastigheten kommer försvinna. Det gröna, öppna inslaget utgör en betydande del av både Fyrtalets och gaturummets karaktär som med planförslaget kommer påverkas drastiskt. Negativa konsekvenser för kulturmiljön uppstår även då befintliga äldre och karaktärsskapande lövträd och tallar tas ner.

Förslaget på gestaltning av den nya gårdsmiljön som bildas mellan ny och befintlig byggnad bedöms vara anpassat till den befintliga utemiljön och dess modernistiska karaktär. Förslaget tar utgångspunkt i Geisendorfs ursprungliga landskapsplanering som präglas av den öppna gräsyta med friväxande träd,

omgiven av kontrasterande hårdgjorda ytor och murar i betong. Befintlig utformning bevaras i stor utsträckning däribland ursprunglig mönsterlagd markbeläggning vid den södra entrén till Fyrtalet och övriga betongplattor på gården i öster och vid cykelparkeringen samt betongmuren längs med Sandhamnsgatan. Vid torgplatsen som skapas på den nya byggnadens kortsida mot Sanhamnsgatan, planeras en beläggning av liknande mönsterlagd markbeläggning liknande den vid den södra entrén till Fyrtalet. Den mönsterlagda plattsättningen avser att symbolisera en gränzon mellan ute och inne, vilket är ett särskilt förhållningssätt för Geisendorffs arkitektur och återfinns i hennes arkitektur i stort. Att använda samma omsorgsfulla plattsättning på torgplatsen gör att det ursprungliga intentionerna med plattsättningens funktion vid den södra entrén, inte framstår lika tydligt. Växtligheten på gården i öster sparas. Ekar som föreslås ersätta befintliga träd på innergårdsmark har ingen historisk koppling till fastigheten som idag består av bl.a. körsbär, kastanj och tall. I närområdet är tall och lärk vanligt förekommande. Eken är däremot vanligt förekommande i Nationalstadsparken i stort och är betydelsefullt för de ekologiska spridningssambanden i området. Körsbärsträdet som står där idag kommer att ersättas med ett nytt.

Gångstråket mellan Värtavägen och huvudentrén finns kvar men flyttas längre söderut och den ursprungliga funktionen med en separat väg till bostadsentrén finns därmed kvar. Garageinfartens och garagets asfalt kommer att bytas ut till betongplattor vilket bidrar till att läsbarheten av garagefunktionen och dess koppling till den tidiga modernismen Le Corbusiers idéer om huset

som en maskin, försvåras. Att tillföra sociala funktioner i den öppna garagedelen bedöms vara möjligt under förutsättning att eventuell möblering i form av gradäng eller likvärdigt utgör ett reversibelt tillägg som inte kräver ingrepp i byggnadens betongkonstruktion. Att använda den befintliga parkeringsytan till sociala aktiviteter innebär att de sociala funktioner som tidigare fanns inte-grerade i Fyrtalets bottenvåning kan återinföras men i en ny tappning. Ny trappa från Sandhamnsgatan innebär eventuell påverkan av befintlig låg stödmur intill garageinfart. Den aktuella stödmuren bedöms inte ha några större kulturvärden i paritet med den högre betongmuren längs med Sandhamnsgatan. Föreslagen trappa bör därför kunna tillföras utan att kulturvärden påverkas på ett betydande sätt, under förutsättning att trappans utformning anpassas till Fyrtalets karaktär. Detaljutförande av föreslagna tillägg i form av trappa, gradäng/sittytor och nytt räcke vid garage bör ske i samråd med sakunnig byggnadsantikvarie.

Sammantaget bedöms planförslaget medföra måttliga-stora negativa konsekvenser för Fyrtalet. Konsekvenserna är kopplade till att byggnadens roll i stadsbilden kraftigt försvagas, bebyggande av förgårdsmark och att byggnadens förhållande till gata och förgårdsmark inte längre kan uppfattas.

KVARTERET RIO

Planförslaget innebär att upplevelsen av kvarteret sett från Värtavägen kommer att förändras då en ny byggnad placeras framför Fyrtalet. Den nya byggnadens tydliga relation till gatan bryter även mot kvarterets nuvarande orientering i förhållande till Värtavägen. Kvarteret präglas av förhållandevis storskaliga byggnader på mellan 7-9 våningar. Den nya volymen uppförs i åtta våningar och inordnar sig därmed i kvarterets skala. Ny byggnadsvolym kommer inte höja sig ovan det intilliggande Rio 11, söder om Fyrtalet, utan hamnar i jämnhöjd. Den rektangulära volymen med platt tak bedöms vara anpassad till kvarterets övriga byggnader där liknande byggnadsvolymer återfinns. Den nya byggnadens gestaltning avviker samtidigt från kvarterets övriga byggnader och utgör på så vis ett läsbart nytt tillägg.

Planförslagets konsekvenser sett till kvarteret Rio bedöms vara små-måttligt negativa. De främsta konsekvenserna bedöms uppstå för Fyrtalet som individ och inte för kvarteret som helhet.

FÖRTÄTNING VID VÄRTAVÄGEN

Värtavägens norra sträcka mot Tegeluddsvägen har en brokig karaktär med bebyggelse tillkommen under olika tider och med varierad skala, volym och relation till gatan. Ny byggnad på fastigheten Rio 7 kommer bli en del av den nya årsring som är under framväxt längs med Värtavägen tillsammans med ny bebyggelse i kvarteret New York och Ordonnansen. Ett nytt, samtida avtryck kommer skapas längs med Värtavägen, både sett till arkitektoniskt uttryck och den urbana karaktär som bildas genom byggnadernas orientering mot gatan, lokaler i bottenvåningarna med serveringsytor i gatuhörnen.

Förutom Ordonnansens lamellhus i 3-4 våningar präglas gatan idag av förhållandevis storskaliga byggnader på mellan 6-9 våningsplan uppförda på 1960-talet och senare. Det finns därför en tålighet för nya byggnader som inordnar sig i samma skala. Det tillkommande bostadshuset på 4-12 våningsplan inom kvarteret Ordonnansen kommer dessutom innebära en skalförskjutning på några våningar.

Den nya byggnaden inom kvarteret New York kommer innebära att luftigheten och grönskan reduceras längs med Värtavägen. Att ny byggnad på fastigheten Rio 7 orienteras direkt mot gatan innebär att gaturummets idag luftiga karaktär på östra sidan om Värtavägen påverkas och de gröna inslagen minskar ytterligare.

NY PLATSBILDNING I GATUKORSNINGEN

Gaturummet vid korsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan kommer med planförslaget få en mer tätbyggd och urban karaktär genom att byggnaden orienteras direkt mot gatan och bygger bort den befintliga förgårdsmarken. Denna effekt förstärks ytterligare av ny byggnad inom kvarteret New York och de befintliga punkthusen vid tunnelbanans uppgång.

Genom att aktuellt planförslag och ny byggnad i kvarteret New York dras in några meter från Sandhamnsgatan skapas nya platsbildningar på var sida i anslutning till gatukorsningen. De nya "torgen" planeras för servering eller dylikt, vilket ytterligare kommer förstärka den stadsmässiga karaktären. Detta nya inslag bedöms i sig inte medföra några negativa konsekvenser för platsen. Att koncentrera de mer stadsmässiga inslagen, ofta accentuerat med ett högre hus, till tunnelbanans läge var ett vanligt grepp i de tunnelbanestäder som byggdes ut under 1950-talet i Stockholm. På Gärdet placerades emellertid stationen insprängd i berget och uppgångarna nästintill gömda mellan bostadshusen. Tunnelbanan accentuerades därmed inte på samma sätt som i många andra samtida stadsdelar i stadens ytterområden. Värtavägens brokighet och platsens funktion som en av stadsdelens främsta knutpunkter innebär att steget mot en mer stadsmässig arkitektur på platsen inte är otänkbar.

SANDHAMNSGATAN

Sandhamnsgatans sträcka i anslutning till Värtavägen har trots olika årsringar en enhetlig struktur som präglas av punkthus på båda sidor med gavlar som vänder sig mot gatan i samma vinkel. Fyrtalet bryter ur flera aspekter mot strukturen genom sin avvikande placering, byggnadstyp och karaktär. Av Sandhamnsgatans bebyggelse är Fyrtalet belägen närmast Värtavägen och utgör även det naturliga blickfånget sett från gatukorsningen.

Planförslaget innebär att en ny byggnad kommer flankera Sandhamnsgatans entré från Värtavägen. Ny byggnad inom kvarteret New York innebär även ett nytt inslag i stadsbilden på andra sidan Sandhamnsgatan. Då båda byggnaderna placeras med ett tydligt indrag från Sandhamnsgatan och i första hand orienteras mot Värtavägen kommer Sandhamnsgatans nuvarande bebyggelsestruktur att bli fortsatt läsbar från korsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan och även från tunnelbanans utgång. De nya volymerna på var sida om Sandhamnsgatan innebär dock att gatans befintliga bebyggelse som idag är synlig från Värtavägen, både söder och norrifrån, kommer skymmas nästan helt. Gatan får en mer sluten karaktär sett från Värtavägen när den idag öppna ytan vid Sandhamnsgatan entré bebyggs. Orienterbarheten i området påverkas också negativt när befintlig bebyggelse skymms.

TEGELUDDSVÄGEN

Sett från Tegeluddsvägen utgör kvarteret New Yorks punkthus med lärkträd i anslutning till Värtavägen ett karaktäristiskt inslag i stadsbilden. Bakom träden skymtar del av kvarteret Rio med Fyrtalet och Rio 11.

Planförslaget kommer tillsammans med kvarteret New Yorks nya byggnad innebära att fasadlinjen på Värtavägens östra sida flyttas ut mot gatan. Värtavägen får även sett från denna vy en mer stadsmässig karaktär där sentida modern bebyggelse som även återfinns i punkthusen på västra sidan och det tillkommande New York-huset, nu blir det mest framträdande i stadsbilden.

Sett från Tegeluddsvägen kommer inslagen av grönska längs med Värtavägen minska betydligt. Framförallt påverkas av att tillkommande byggnad i New York-kvarteret men också av aktuellt planförslag då förgårdsmarken med växtlighet försvinner.

Stora delar av Fyrtalet döljs idag av lärkträden och med anledning av tillkommande byggnad inom kvarteret New York kommer sikten begränsas ytterligare. Det aktuella planprojektet innebär därför ingen större påverkan för sikten mot Fyrtalet från denna vyn. Förflyttar man sig längre västerut på Tegeluddsvägen innebär projektet dock att hela Fyrtalet försvinner bakom den nya byggnaden.

ARKITEKTUR OCH GESTALTNING

Värtavägens brokiga bebyggelsekaraktär innebär att utformning, lokalisering och gestaltning av ny bebyggelse inte är självklar. Anpassning kan göras på olika sätt genom influenser från byggnadskategorier i omgivningen och kan omfatta både stort och smått, subtilt eller mer uppenbart. Det kan handla om riktningar, sätt att hantera genomblickar, formen på takavslut, entréförhållanden, färgskala, fasadmaterial och fönstersättning. Anpassningen till och avvikelserna från kan man se som ett sätt att respektera omgivande byggnader samtidigt som byggnaden har ett eget uttryck och utgör ett tydligt nytt tillägg.

Den föreslagna rektangulära byggnadsvolymen med platt tak är till sin form inget främmande inslag i området och återfinns både inom kvarteret men även i närliggande funkisbebyggelse och den mer storskaliga modernistiska bebyggelsen i Kampementet och Kampementshöjden. Den strama fasadgestaltningen med repetitiv fönstersättning och få dekorativa element i form av nischer, burspråk, balkonger och vinklar skapar ett återhållsamt uttryck som bedöms vara lämpligt för att inte överskugga Fyrtalets expressiva karaktär och samtidigt utgöra ett läsbart nytt tillägg på platsen.

Den övre teknikvåningens indragna placering mot norr innebär att den inte påverkar vyn varken norrifrån eller från Kampementsbacken i sydost. Från Värtavägen söderifrån blir teknikvåningen synlig men bedöms inte påverka vyn på ett avgörande sätt.

Det keramiska fasadmaterial som föreslås för ny byggnad avviker från den befintliga bebyggelsekaraktären som idag framförallt präglas av puts, betong och tegel. Ytterligare ett nytt fasadmaterial i området riskerar därmed att skapa ett spretigt intryck på platsen som kan påverka kulturmiljön på ett negativt sätt. Under förutsättning att materialet har en matt yta och en färgsättning som är anpassad till omgivande byggnaders varma, ljusa kulörer bedöms ett nytt materialinslag kunna tillföras på platsen utan att förvanska bebyggelsemiljön. Sockel- och teknikvåningens röda tegelklädnad samt övre fasaden utkragning ovan sockeln bedöms anknyta till Fyrtalets arkitektur på ett hänsynsfullt sätt.

Illustration som visar fasadgestaltning (Sandell Sandberg).

PÅVERKAN VYER

VÄRTAVÄGEN SÖDERIFRÅN

Upplevelsen av gaturummet kommer förändras då ny byggnad orienteras direkt mot gatan. Luftigheten och de gröna inslagen som förgårdsmarken idag bidrar med kommer påverkas. Placeringen nära gatan innebär dock att byggnaden blir mer framträdande än befintlig bebyggelse längs östra sidan av Värtavägen och riskerar därmed att uppfattas som en solitär, även om byggnaden får visst stöd av det nya New York-huset.

Sikten mot Sandhamnsgatans grönska och punkthus kommer att begränsas vilket påverkar både orienterbarheten i området och stadsbilden negativt. Genom den innergård som skapas mellan Fyrtalet och ny byggnad kommer endast en liten glimt av kvarteret New York blir kvar. Fyrtalet har i nuläget ingen framträdande roll och döljs i stor utsträckning av intilliggande Rio 11. Den del av Fyrtalet som är synlig idag kommer inte skymmas av den nya byggnaden från vyn, men får en degraderad roll i gaturummet då ny byggnad placeras framför.

Fotomontage som visar planförslagets volym sett från Värtavägen norrut (Sandell Sandberg).

VÄRTAVÄGEN NORRIFRÅN

Fyrtalets fasad mot Värtavägen och gaveln mot Sandhamnsgatan kan från vyn även fortsättningsvis uppfattas i stor utsträckning. Hela Fyrtalet kommer dock inte vara möjlig att uppleva då ny byggnad placeras nära inpå. Ny byggnad inom kvarteret New York kommer medföra att sikten mot Fyrtalet från norr begränsas ytterligare. Längre ner i backen mot Tegeluddsvägen kommer Fyrtalet döljas helt av kvarteret New Yorks tillkommande byggnad.

Liksom söderifrån blir gaturummet mer slutet då en öppen yta bebyggs och byggnaden flyttas ut i linje med gatan vilket påverkar gatan och områdets karaktär negativt.

Planförslaget innebär genom byggnadens placering viss negativ påverkan för kvarteret Ordonnansens lamellhus. Även om ny byggnad inordnar sig i den befintliga höjdsdskalan i området kommer den upplevas som mer dominant än befintlig bebyggelse som har en indragen placering från gatan. Kvarteret New Yorks nya byggnad på 8 våningar och planerad byggnad inom kvarteret Ordonnansen på 4-12 våningar som också placeras direkt mot gatan kommer dock innebära en övergripande förändring av gaturummet och en skalförskjutning gentemot befintlig bebyggelseskala.

Illustration som visar planförslaget sett från Värtavägen söderut, nära gatukorsningen (Sandell Sandberg).

VY FRÅN TUNNELBANAN

Från tunnelbanans entrégång öster om planområdet och även längre fram mot korsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan utgör Fyrtalet det omedelbara blickfånget och bland det första som man möts av från tunnelbanan. Ny byggnad kommer att skymma stora delar av Fyrtalet och tillsammans med tillkommande byggnad i kvarteret New York prägla den omformade stadsbilden sett från korsningen som nu får en mer stadsmässig karaktär. Fyrtalets karaktäristiska gavelhorn mot norr med pelarmotiv och garageinfart kommer vara fortsatt synlig med anledning av planförslagets indrag från Sandhamnsgatan. Att denna del av byggnaden även fortsättningsvis kommer vara synlig är av stor betydelse både för stadsbilden som helhet och för upplevelsen av Fyrtalets karaktäristiska arkitektur.

Upplevelsen av punkthusen i kvarteret New York påverkas inte av aktuellt planförslag i vyn från tunnelbanan.

Fotomontage som visar planförslaget sett gångstråket från Gärdets tunnelbaneutgång mot Värtavägen (Sandell Sandberg).

SAMLAD BEDÖMNING

Planområdet ligger inom riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården och i nära anslutning till värdekärnan Gärdesstaden med Gärdeshöjden. Planförslaget inordnar sig i Värtavägens befintliga bebyggelseskala och bedöms inte påverka värdekärnan negativt som i stor utsträckning utgör en egen enklav på höjden. Ny byggnad på fastigheten Rio 7 bedöms medföra små negativa konsekvenser för riksintresset kopplat till förändring av stadsbilden och gaturummets karaktär. Planförslaget bedöms inte att riskera påtaglig skada på riksintresset.

Byggnadens placering innebär att fasadlinjen flyttas ut mot gatan och gaturummets luftiga och gröna karaktär därmed reduceras kraftigt vilket påverkar kulturmiljön och läsbarheten av den ursprungliga planeringen av denna delen av Gärdet negativt. Gatukorsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan kommer få en tätare och mer urban karaktär som inte tidigare präglat platsen. Värtavägens brokighet och platsens funktion som en av stadsdelens främsta knutpunkter innebär att steget mot en mer stadsmässig arkitektur på platsen inte är otänkbart.

Trots Värtavägens brokighet och varierade bebyggelse sticker Fyrtalets modernistiska karaktär och kraftfulla betongarkitektur ut i området. Planförslaget innebär att Fyrtalets idag betydande roll i stadsbilden försvagas kraftigt. Del av byggnaden kommer döljas sett från Värtavägen, både sett från norr och från söder.

Från tunnelbanans gångstråk och gatukorsningen Värtavägen-Sandhamnsgatan kommer sikten mot Fyrtalet påtagligt begränsas. Förslaget har anpassats i viss mån så att det karaktäristiska överbyggda garaget med betongpelare är fortsatt synligt, vilket är betydelsefullt för stadsbilden och för upplevelsen av Fyrtalet som individ. Från Värtavägen söderifrån kommer ny byggnad begränsa sikten mot kvarteret New Yorks punkthus längs med Sandhamnsgatan. Entrén till Sandhamnsgatan från Värtavägen kommer förändras påtagligt då planförslaget tillsammans med ny byggnad inom New York 1, placeras på var sida. Byggnadens indrag från Sandhamnsgatan, innebär att befintlig bebyggelse med kvarteret New York och Rio blir fortsatt synlig från gatukorsningen.

Att bebygga förgårdsmarken till Fyrtalet innebär att det gröna men framför allt öppna inslaget som utgör en betydande del av fastighetens och gaturummets karaktär kommer påverkas drastiskt. Negativa konsekvenser för kulturmiljön uppstår även då äldre lövträd och tallar tas ner.

Gestaltning av ny utemiljö bedöms sammantaget vara väl anpassat till Fyrtalet och den befintliga, tidstypiskt formade utemiljön. Detaljutförande av föreslagna tillägg i form av trappa, gradäng/sittytor och nytt räcke vid garage bör ske i samråd med sakkunnig byggnadsantikvarie.

Den föreslagna byggnaden bedöms i höjd och skala vara anpassad till

omgivande bebyggelse längs Värtavägen. Den rektangulära volymen med platt tak anknyter till befintliga byggnadsvolymer i området och byggnadens återhållsamma gestaltning innebär att Fyrtalets expressiva karaktär inte utmanas. Den tegelklädda sockel- och teknikvåningen anknyter till Fyrtalets arkitektur på ett subtilt sätt. Det föreslagna fasadmaterialet avviker från områdets bebyggelsekaraktär men genom ytbehandling och fasadkulör som anpassas till befintlig bebyggelse bedöms ett nytt materialinslag kunna accepteras på platsen.

Sammanvägt bedöms planförslaget medföra måttliga till stora negativa konsekvenser för Fyrtalet och för kulturmiljön i närområdet.

